

Potencijali razvoja mračnog turizma - analize studija slučaja

Mamuzić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:730221>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ: MENADŽMENT U KULTURI I
KREATIVNIM INDUSTRIJAMA

MATEA MAMUZIĆ

**POTENCIJALI RAZVOJA MRAČNOG TURIZMA
– ANALIZE STUDIJA SLUČAJA**

DIPLOMSKI RAD

MENTORI/CA: doc.dr.sc. Marta Borić Cvenić

KOMENTOR/ICA: dr.sc. Igor Mavrin

Osijek, 2021.

Sažetak

Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća može se primjetiti kako tempo života raste i ubrzava se sukladno sa rastom i inovacijama u informacijsko-komunikacijskom (ICT) sektoru. Zbog toga dolazi do sve veće potrebe za odmorom i slobodnim vremenom, a samim time i potrebe za turizmom. Pojavom selektivnog turizma, koji za primarni cilj ima ostvarenje nekog posebnog interesa turista kako bi on na specifičan način osjetio destinaciju i ono što mu ona pruža, pojavio se i mračni turizam. On podrazumijeva putovanje ili privremeni boravak osoba u destinaciji ili na nekom lokalitetu koji su obilježeni ljudskim stradavanjima u povijesti, na kojima su se odvijali ratni sukobi, dogodile prirodne ili ljudskom greškom nastale katastrofe, odnosno na kojima su stradale poznate ličnosti. Moderni turisti žele vidjeti da bi mogli shvatiti što se dogodilo i na kraju krajeva i povjerovati u to. U ovome su se radu koristili primjeri: koncentracijskih logora (Auschwitz i Vukovar), zloglasnih zatvora (Alcatraz i Goli otok), prirodnih i ljudskih katastrofa (Černobil i Pompeji) te terorističkih napada (Hirošima, Nagasaki i 11-9). Dok neki mogu kontrolirati svoje emocije prilikom posjeta ovakve vrste turizma, neki ih posjećuju vidno potreseni. S obzirom da se smrt smatra sastavnim dijelom života, njeno pretvaranje u turističke ponude je istovremeno prihvatljivo i kontroverzno. Mračni je turizam vrlo emocionalan, kompleksan i smatra se moralnim fenomenom, a korist od njegova istraživanja leži u onome što on može otkriti. Sadašnje destinacije mračnog turizma imaju dobre pristupe i ponude, ali imaju i mnogo prostora za razvoj.

Ključne riječi: mračni turizam, ponuda i potražnja, selektivni turizam, turisti

Abstract

Over the last few decades, it can be observed that the pace of life is growing and accelerating in line with growth and innovation in the information and communication (ICT) sector. Due to that, there is an increasing need for rest and free time, and thus the need for tourism. With the emergence of selective tourism, which has as its primary goal the realization of a special interest of tourists in order for them to feel the destination and what it provides in a specific way, dark tourism also appeared. It means travel or temporary stay of persons in a destination or in a locality marked by human casualties in history, where war conflicts took place, natural or man-made disasters occurred, or where celebrities were killed. Modern tourists want to see that they could understand what happened and ultimately believe it. Examples were used in this paper: concentration camps (Auschwitz and Vukovar), infamous prisons (Alcatraz and Goli Otok), natural and human disasters (Chernobyl and Pompeii), and terrorist attacks (Hiroshima, Nagasaki, and 11-9). While some may control their emotions when visiting this type of tourism, some visit them visibly shaken. Since death is considered an integral part of life, turning it into a tourist offer is both acceptable and controversial. Dark tourism is very emotional, complex and is considered a moral phenomenon, and the benefit of its research lies in what it can reveal. Current dark tourism destinations have good approaches and offers, but they also have a lot of room for development.

Key words: dark tourism, selective tourism, supply and demand, tourists

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Turizam.....	2
2.1. Selektivni turizam.....	3
3. Mračni turizam.....	4
3.1. Menadžment i marketing mračnog turizma.....	7
4. Analize studija slučaja.....	9
4.1. Slučaj - Auschwitz.....	9
4.2. Slučaj - Vukovar.....	15
4.2.1. Vukovarski nokturno.....	19
4.3. Slučaj - Alcatraz.....	24
4.4. Slučaj - Goli otok.....	29
4.5. Slučaj - Černobil.....	35
4.6. Slučaj - Pompeji.....	41
4.7. Slučaj - Hirošima i Nagasaki.....	45
4.8. Slučaj - 11-9.....	51
5. Empirijsko istraživanje.....	56
5.1. Problem istraživanja.....	56
5.2. Cilj istraživanja.....	56
5.3. Način provođenja istraživanja.....	57
5.4. Uzorak istraživanja.....	57
5.5. Testiranje hipoteza istraživanja.....	74
6. Zaključak.....	76
7. Literatura.....	77
7.1. Radovi.....	77
7.2. Stručni članci.....	77
7.3. Mrežne stranice.....	77
8. Prilozi.....	80
8.1. Popis slika.....	80
8.2. Popis grafikona.....	81

1. Uvod

U ovome je radu razrađena tema „Potencijali razvoja mračnoga turizma – analize studija slučaja“, koja svoje korijene ima u srednjem vijeku, ali je postala popularna tek tijekom ovog stoljeća. Rad je podijeljen na tri glavna dijela. U prvome dijelu cilj je upoznati čitatelje sa samim turizmom i njegovom podjelom. Također, pobliže se upoznaje sa svim pojmovima vezanim za mračni turizam. U drugom dijelu radu, na primjeru analiza slučaja Auschwitz, Vukovara, Alcatraza, Golog otoka, Černobila, Pompeja, Hirošime i Nagasakija te 11-9 napada, istraženi su i opisani potencijali razvoja mračnoga turizma. U trećem dijelu rada, provedeno je istraživanje o znanju, stavovima i zadovoljstvu ispitanika o mračnom turizmu, koje je provedeno tijekom srpnja i kolovoza 2021. godine. Većina korištene literature i podataka preuzeta je iz domaćih i stranih internetskih izvora s obzirom da se radi o temi o kojoj je vrlo malo pisano pa je uglavnom u elektroničkom obliku.

2. Turizam

Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća može se primijetiti kako tempo života raste i ubrzava se sukladno sa rastom i inovacijama u informacijsko-komunikacijskom (ICT) sektoru. Zbog toga dolazi do sve veće potrebe za odmorom i slobodnim vremenom, a samim time i potrebe za turizmom. Općenito, u turizmu je nepisano pravilo da potražnja pokreće ponudu. Turizam se definira kao „skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova gospodarska djelatnost“ (Bažulić, 2015: 3). Smatra se da turizam posebnih skupina ili individualni turizam službeno započinje tijekom sredine 19. stoljeća, osnivanjem prve putničke agencije pod nazivom „Thomas Cook and Son“.

Slika 1: Prva putnička agencija Thomas Cook and Son

Izvor: <https://www.nottinghampost.com/news/history/nottingham-day-trips-mass-tourism-3348876> (pristup 25.08.2021.)

Od osnivanja ove putničke agencije do 50-ih godina 20. stoljeća, razvijao se suvremeni turizam. On je uključivao brojna proširenja usluga, prva turistička putovanja, povećanje broja posredničkih organizacija te pojave turističkih mjesta. Industrijska revolucija donijela je masovne proizvodnje automobila pa samim time i izgradnju cestovne infrastrukture zbog čega je broj turista sve više rastao i turizam postao lokaliziran. Početkom 70-ih godina 20. stoljeća započinje razvoj održivih oblika turizma u čijem su središtu motivi turista. Točnije, pojavio se novi pojam pod nazivom „selektivni turizam“. On predstavlja vrstu putovanja (vrstu turizma) u kojem je pažnja usmjerena na određene aktivnosti i na manji broj turista, odnosno, suprotnost masovnom turizmu. U literaturama se može naići i na termine poput tematski turizam, alternativni turizam, specifični oblik turizma i slično.

2.1. Selektivni turizam

Selektivni turizam za primarni cilj ima ostvarenje nekog posebnog interesa turista kako bi on na specifičan način osjetio destinaciju i ono što mu ona pruža. Interesi turista mogu uključivati razne teme, atrakcije, aktivnosti i hobije. On predstavlja odgovor na probleme suvremenog turizma koji je uzrokovan masovnim turizmom, tako što razvija specifične (ili selektivne) oblike turizma koji nisu jednostavni, bezlični i masovni. Menadžerima destinacija, koji turizam vide kao mehanizam gospodarskog razvoja, pristup selektivnom turizmu omogućuje više mogućnosti i održiviji turizam, s manje nedostataka, što je najvažnije u privlačenju turista visokog prinosa. Potreba da se turistička potražnja odvoji od jedinstvenog turističkog paketa dovela je do pomaka u turističkim tokovima. Dakle, većina turističkih proizvoda u ovome turizmu namijenjena je manjim skupinama turista jer ih stavlja u fokus prilikom oblikovanja turističkog proizvoda. Selektivni turizam seže još iz antičkog doba (puno prije pojave suvremenog turizma) gdje su ljudi putovali iz određenih razloga, motivirani zdravljem, kulturom, sportom, poslom, religijom i slično.

3. Mračni turizam

Kroz povijest su se mijenjali razni oblici selektivnog turizma poput agroturizma, kulturnog turizma, sportskog turizma i slično, a posljednjih godina sve više do izražaja dolazi mračni turizam. Iako potječe još iz srednjeg vijeka kada su ljudi dolazili gledati borbe gladijatora u Rimskom Carstvu, hodočašća na svetištima, kao i javne smrtno kazne, poznat je postao tek tijekom ovog stoljeća. Smatra se da su John Lennon i Malcolm Foley u knjizi *Mračni turizam: Atrakcija smrti i katastrofa* (Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster) bili prvi koji su definirali pojam mračni turizam kroz fascinaciju za ubojstvom američkog predsjednika J. F. Kennedyja. „Pod pojmom mračni turizam podrazumijevamo putovanje ili privremeni boravak osoba u destinaciji ili na nekom lokalitetu koji su obilježeni ljudskim stradavanjima u povijesti, na kojima su se odvijali ratni sukobi, dogodile prirodne ili ljudskom greškom nastale katastrofe, odnosno na kojima su stradale poznate ličnosti.“ (Jaman, 2020: 24) Europa se zbog brojnih ratova iz prošlosti, kao i slavljenja mrtvih, smatra modelom mračnog turizma. Prvi izlet s vodičem za ovakvu vrstu turizma bilo je putovanje vlakom u Cornwallu 1838. godine, u kojem se išlo gledati vješanje dvojice ubojica. Samo vješanje moglo se promatrati sa željezničke stanice iz otvorenih vagona. Zvuči nevjerojatno da je ljudska potreba za odmorom od briga i posla dovela do potražnje za obilaskom mjesta gdje su se dogodili ratovi ili katastrofe, odnosno mjesta na kojima su se ugasili mnogi životi. U ovo moderno vrijeme, moderni turisti su više znatiželjni i više žele učiti o povijesti. Zapravo, oni žele vidjeti da bi mogli shvatiti što se dogodilo i na kraju krajeva i povjerovati u to. „Mračni turizam“ u raznim literaturama označava se različitim terminima kao što su: „Turizam crnih točaka“ (black spots tourism), „tanatoturizam“ (thanatourism), „morbidni turizam“ (morbid tourism), „turizam žalosti“ (grief tourism) i „mračni turizam“ (dark tourism).“ (Bažulić, 2015: 3) Iako je ovaj pojam povezan sa smrću i patnjom, najčešće se koristi. Važno je napomenuti da se proučavanje ovoga pojma nije zadržalo samo na istraživanjima ili analizama, već je 2005. godine potaknulo osnivanje znanstvenog Instituta za istraživanje mračnog turizma na Sveučilištu Središnjeg Lancashirea (University of Central Lancashire) u Ujedinjenom Kraljevstvu (UK). Mračni turizam može se podijeliti u tzv. „četiri nijanse“. Prva nijansa nosi naziv „crni turizam“ koji predstavlja najmorbidniji oblik turizma, u kojem su ljudi fascinirani smrću i katastrofama, a na njihovu fascinaciju reagira ponuda koja je posebno kreirana da bi zadovoljila njihove potrebe i ostvarila profit. Druga nijansa nosi naziv „blijedi turizam“ koji predstavlja oblik turizma u kojem su turisti minimalno zainteresirani za temu smrti i stradanja, nego posjećuju slučajna mjesta mračnoga turizma, poput groba slavne osobe. Treća nijansa

nosi naziv „siva turistička potražnja“ u kojoj su turisti fascinirani temom smrti, ali posjećuju slučajna mjesta mračnoga turizma. Četvrta nijansa nosi naziv „siva turistička ponuda“ koja podrazumijeva mjesta koja eksploatiraju temu smrti, ali privlače turiste s minimalnim zanimanjem za tu temu, poput muzeja. Prema ovakvom nijansiranju mračnog turističkog proizvoda može se oblikovati sedam izvora ponude mračnih turističkih atrakcija, od najsvjetlijih do najtamnijih tematika. Prvi izvor ponude predstavljaju mračni tematski parkovi u kojima se na zabavan način pokušavaju utjeloviti mistične priče velikih gradova. Drugi izvor ponude predstavljaju izložbe mračne tematike koje nude ozbiljniju tematiku prikaza smrti ili tragedija na eksplicitan način, uglavnom izvan autentičnog mjesta događaja. Treći izvor ponude predstavljaju tamnice i kaznionice koje predstavljaju jezovita mjesta u kojima posjetitelji na neposredan način mogu vidjeti načine egzekucije i mučenja raznih prijestupnika. Četvrti izvor ponude predstavljaju groblja i počivališta koja zahtijevaju poštovanje i mir, a turiste privlače svojom arhitekturom, znamenitošću i poviješću. Peti izvor ponude predstavljaju posvećena mjesta pod koja spadaju lokaliteti i objekti vjerskog odnosa prema mrtvima. Šesti izvor ponude predstavljaju poprišta velikih sukoba u koja spadaju lokaliteti koji su obilježeni ratnim stradanjima, a izgrađeni su za veliki broj posjetitelja. Posljednji, sedmi izvor ponude, predstavljaju koncentracijski logori pod koje spadaju povijesna mjesta i objekti građeni za svrhu masovnog ubijanja ljudi, a prikazuju interpretacije smrti kroz izložbe. Dok su općeniti motivi za turizmom i putovanjima npr. odmor, posao, zdravlje, religija, posjet prijateljima, izložbe i slično, motivi za mračnim turizmom ogledaju se u različitosti poimanja tragedije. Dok je jedni vide i osjete kao nešto što se događa drugima, drugi ju vide kao pouku iz koje se nešto može naučiti da bi se u budućnosti izbjegle takve situacije. „Peter Tarlow istaknuo je da postoje četiri osnovne emocije koje su usko povezane s „mračnim turizmom“, a to su: nesigurnost, zahvalnost, poniznost i superiornost. Posjeta određene „mračne“ atrakcije može izazvati više osjećaja i doživjeti se na različite načine.“ (Bažulić, 2015: 6) Dakle, dok neki mogu kontrolirati svoje emocije prilikom posjeta ovakve vrste turizma, neki ih posjećuju vidno potreseni. S obzirom da se smrt smatra sastavnim dijelom života, njeno pretvaranje u turističke ponude je istovremeno prihvatljivo i kontroverzno. Mračni je turizam vrlo emocionalan, kompleksan i smatra se moralnim fenomenom, a korist od njegova istraživanja leži u onome što on može otkriti. „Komercijalizacija u mračnom turizmu ima tri dimenzije. Prva dimenzija se odnosi na to treba li dozvoliti bilo kakve financijske transakcije ili takva mjesta moraju ostati ne komercijalizirana. Druga dimenzija postavlja pitanje tko bi zapravo trebao steći korist ako je određen stupanj komercijalizacije dozvoljen, dok treća dimenzija postavlja pitanje na koji

način se mogu postići određeni profiti, a da se pritom ne narušava dignitet svega što takva mjesta predstavljaju.“ (Jaman Luka, 2020: 36) Zanimljiva informacija je da se u skorije vrijeme javlja interes i za grobnim turizmom koji spada pod jednu od kategorija mračnog turizma. Smatra se da su tri najpopularnija grobna mjesta na svijetu ona gdje su sahranjeni pjevači Elvis Presley i Marilyn Monroe te princeza Diana. Popularan je i grob pjevača Michaela Jacksona koji je smješten u Kaliforniji, ali je već dugo zatvoren za posjetitelje zbog vandalizma. Također, vrlo je popularno pariško groblje Pere Lachaise čiji je osnivač bio Napoleon Bonaparte, a tamo su sahranjene brojne poznate ličnosti.

Slika 2: Groblje Pere Lachaise

Izvor: <https://www.anekdotique.com/10-tips-visit-pere-lachaise-cemetery-in-paris%E2%80%A8/>
(pristup 25.08.2021.)

3.1. Menadžment i marketing mračnog turizma

Mračni se turizam pozicionira kao snažan inovativni proizvod u turističkom sektoru, s posebnom temom i pripadajućom naracijom. To također sugerira da su tema i pripovijest podjednako, ako ne i važniji od medija koji prenose priče, a rijetko imaju pozitivan novinarski izvještaj o mračnom turizmu. Fenomen mračnog turizma privukao je značajnu pozornost medija čestim novinarskim izvještajima usredotočenim uglavnom na etička i moralna pitanja. Mediji mogu dosegnuti različite segmente publike i mogu utjecati na vrstu posjetitelja koje web mjesto može naknadno privući, ali to je izvan kontrole upravitelja web mjesta kada njihovu web lokaciju i temu prikazuju vanjska tijela. Marketing se definira kao proces upravljanja odgovoran za identifikaciju, predviđanje i zadovoljavanje zahtjeva kupaca na profitabilan način. Vrlo se malo zna o odnosu između marketinga i mračnog turizma, odnosno, vrstama poduzetih marketinških aktivnosti i izazova povezanih s marketingom i promocijom mračnih turističkih mjesta i atrakcija. Inovacije se u mračnom kontekstu turizma smatraju vrlo spornim u usporedbi s drugim turističkim podsektorima jer se smatra kako nužno imaju veće rizike zbog etičkih i moralnih tjeskoba koje okružuju prirodu mračnog turizma. Ovo se posebno odnosi na tumačenja osjetljivog usred zabrinutosti oko komercijalnog “pakiranja” smrti. Doista, mračni turizam kao zapakirani proizvod za komercijalno okruženje također se može promatrati kao značajna inovacija. Korisnici nisu pasivni primatelji, nego su često ispred tržišta u smislu potreba za inovacijama. To postavlja pitanje u vezi s inovacijskim potrebama za mračni turizam. Na primjer, trebaju li se menadžeri pozabaviti zabavom kao motivom mračnog turizma, u usporedbi sa memorijalizacijom? Štoviše, treba razmotriti mogu li se i kako te potrebe postaviti za inovacije mračnog turizma. Kada se stavi u mračni kontekst turizma, marketing se smatra posebno spornim jer komercijalni pothvati poput maloprodaje izazivaju snažne reakcije, osobito u medijima. Na primjer, Muzej 11. rujna kritiziran je zbog prodaje suvenira na mjestu gdje žrtve još uvijek leže. Vidljivo je da predmeti poput šalice, kapa i majica banaliziraju teroristički napad pa su obitelji žrtava suvenirnicu teretili za “grubi komercijalizam”. Zbog toga je Muzej tada bio prisiljen ukloniti predmete iz suvenirnice. Neki teoretičari smatraju da postoji nesklad između trgovine i obilježavanja, a potrošnja robe ne bi trebala implicirati da mračna turistička iskustva ne mogu biti duboko značajna za posjetitelje. Dapače, turizam kao oblik potrošnje može biti kulturno smislen dopuštajući angažman u vizualnoj i materijalnoj kulturi tragičnih događaja. Kao što je prethodno istaknuto, zaposlenici i menadžment igraju bitnu ulogu, posebno tijekom iskustva, gdje vodiči mogu pomoći u upitima i pomoći u

odvraćanju posjetitelja od potencijalnih negativnih odgovora pružanjem informacija i obrazloženjem odluka o prikazivanju osjetljivih materijala. Dizajn je važan faktor unutar tamnih turističkih mjesta i atrakcija, a aspekti dizajna se stoga koriste za pomoć pri utvrđivanju i jačanju robne marke gdje se može koristiti za povećanje vrijednosti iskustva. Ovaj aspekt dizajna u mračnoj turističkoj organizaciji ima sličnosti s „dizajnerskim hotelima“, gdje se atmosfera koristila kao alat za poboljšanje organizacije. Materijali koji se koriste za unutarnja izlaganja, uglavnom se sastoje od stakla i posebne rasvjete, kako bi poboljšali eksponate i artefakte. Širok raspon komunikacijskih alata i tehnika koje se koriste za prijenos poruka i sadržaja obuhvatio je sve mračne turističke prostore uključujući: izložbe i artefakte, galerije, događaje i izložbe i slično, kako u stvarnom vremenu, tako i u virtualnim postavkama. Većina menadžera na mogućnost ponovnog prepričavanja i ponovnog stvaranja značajnih povijesnih događaja ili priča gleda kao na ključnu marketinšku priliku. Stoga vode računa o izbjegavanju cenzuriranja detalja ili razrjeđivanja poruka, prepoznajući tako afektivnu komponentu mračnog turizma. Uglavnom se odabiru digitalne platforme kao preferirani komunikacijski kanal za prijenos poruka između dobavljača i potrošača. Konkretno, platforme društvenih medija uvelike su korištene za poticanje različitih razina angažmana s posjetiteljima. Velika je prednost digitalnih tehnologija u tome što mogu djelovati i kao prijenosnici drugih vrsta inovacija, poput inovacija proizvoda. Menadžeri koji zagovaraju digitalnu tehnologiju smatraju virtualna iskustva značajnim budućim trendom u marketingu vezanim uz turizam. Priznaju činjenicu da ne mogu svi doći pa pokušavaju stvoriti iskustvo za ljude koji su iz drugih zemalja, a žele posjetiti određenu atrakciju. S druge strane, neki menadžeri upućuju na marketinške aktivnosti poduzete na radijskim postajama ili tiskovinama te važnost osobnog predstavljanja robne marke. Smatraju da su tradicionalne aktivnosti odnosa s javnošću i medijima učinkovita komponenta marketinga i marketinškog miksa te da su još uvijek relevantne u današnjem digitalnom okruženju. Također, važna je suradnja sa svojim unutarnjim dionicima, vanjskim dionicima i konkurentima.

4. Analize studija slučaja

4.1. Slučaj - Auschwitz

Auschwitz je najveći sabirni i radni logor Trećeg Carstva. On se nalazi u Poljskoj, blizu grada Oświęcima, koji na njemačkom znači Auschwitz. Ime Oświęcim dolazi od poljske riječi „święty“ što znači sveti. Zanimljivo je da su ga prvo naselili Nijemci, krajem 13. stoljeća, zatim je od strane Česa prodan Poljskoj pa Austriji, a nakon raspada Austro-Ugarske monarhije ponovno se vraća u ruke Nijemaca. Zbog dobrih prometnih pravaca i razvoja trgovine, Židovi su ga naselili u 15. stoljeću te kasnije ponovno u 19. stoljeću. Austrijski utjecaj je doprinjeo tome da njemački jezik postane službeni, da se izgrade njemačke škole i udruge te da se tiskaju novine na njemačkom jeziku. Unatoč tome, samo se 3% stanovništva izjasnilo kao Nijemci. Lociran je na oko 70 kilometara zapadno od Krakova te oko 285 kilometara od Varšave. Pripojen je Njemačkoj u rujnu 1939. godine, a nije im trebalo puno vremena da počnu sa gradnjom zatvora za Poljake. Kako se rat počeo širiti, krenula je i gradnja koncentracijskog logora. Sami kompleks logora sastojao se od tri dijela, a to su: Auschwitz I. (predstavljao je administrativni kamp), Auschwitz II. (predstavljao je kamp za istrebljivanje) i Auschwitz III. (predstavljao je radnički kamp). Uz to, tu je bilo još 45 satelitskih logora. Ulaz u Auschwitz I i dan danas je označen znakom "Arbeit macht frei" ("Rad oslobađa").

Slika 3: Ulaz u Auschwitz I

Izvor: Privatna arhiva Vedran Nikšić, 2021.

Kao i ostalim njemačkim koncentracijskim logorima i Auschwitzom je upravljao Schutzstaffel (njem. Zaštitni odjel) ili skraćeno SS, pod zapovjedništvom Heinricha Himmlera. Zapovjednik muškog logora bio je Rudolf Höß, a kasnije još i Arthur Liebehenschel i Richard Baer. Zapovjednice ženskog logora bile su Johanna Langefeld, Maria Mandel i Elisabeth Volkenrath. Logori su prvobitno bili namijenjeni za utamničenje Poljaka, a kasnije se krenulo sa „pročišćivanjem arijevske rase“ pa su utamničili Židove i Rome. Na popisu žrtava našli su se i: Poljaci, Česi, Jugoslaveni, Francuzi, politički zatvorenici, homoseksualci, invalidi, mentalno zaostali itd. Prvo su zatvorenike ubijali strijeljanjem, a onda su smislili „humaniji“ način za istrebljivanje i pokrenuli plinske komore s Ciklonom B. To je pesticid na bazi cijanida koji se nalazio u posudama. Njih su ubacivali u prostoriju kroz otvore na stropu, a kroz dvadesetak minuta bi imao potpuno djelovanje. S obzirom na dobru prometnu povezanost, dovodili su zatvorenike u teretnim i stočnim vlakovima iz cijele Europe. „Često su putovali danima u prenapučenim vagonima bez vode, hrane ili toaleta. Preživjeli logoraši pričaju kako su ponekad u vagonima bile kante za nuždu koje su se na ponekim stajalištima praznile i onda se u njima donosila voda za piće. Zbog velike gužve većinu putovanja se stajalo, a poneki su bili izgaženi na smrt kad bi pali pod noge.“ (Bažulić, 2015: 27) Kada su zatvorenici stigli u logor, bili su selektirani i nikada im nisu zabilježeni podaci o dolasku. Velika većina je odmah likvidirana u plinskim komorama, a ostatak je ostavljen za robovski rad i tetoviran na lijevoj podlaktici sa brojem na koji su se morali odazivati. Korczowski i Pogonowski su bili među prvim zatvorenicima koncentracijskog logora Auschwitz. „Moja voljena Halusia, od 14.6. se nalazim u koncentracijskom logoru Auschwitz, zdrav sam i dobro se osjećam“, napisao je 1940. Tadeusz Korczowski, zatvorenik broj 373 svojoj vjerenici. Pisma su bila kontrolirana od strane uprave logora. Ovaj 26-godišnjak, je samo mogao pisati kako je „vrijeme u Auschwitzu ugodno“. Između redova je uspio još dojaviti da će on po svoj prilici „ostati malo duže“ u logoru. S istim transportom je u logor dopremljen i 19-godišnji student Janusz Pogonowski. O njemu se zna da je kasnije, 1943. kao član pokreta otpora bio osuđen na smrt. Kada je na stratištu već imao omču oko vrata, uspio je sam izmaknuti stolicu na kojoj je stajao, i time barem sam odrediti trenutak svoje smrti. U pismu koje je dobila njegova obitelj je kao uzrok smrti stajalo: „Iznenadni prestanak rada srca.“ (Deutsche Welle – Kako je Auschwitz postao tvornica smrti) Logoraši su živjeli u zidinama, spavali na podu u prljavoj odjeći punoj buha, a kupaone i toaleti su im bili gotovo zabranjeni.

Slika 4: Zidine logora

Izvor: Privatna arhiva Vedran Nikšić, 2021.

Bolesni su vođeni u plinske komore ili ubijeni injekcijom fenola u srce. Ustajali su svaki dan u 04:30 i obavljali teške fizičke poslove sa vrlo malo opreme i u trčecem koraku. Doručak im je bilo pola litre mlake tekućine (uglavnom kava), a večera komad kruha sa margarinom ili svinjskom masti. Prije večere su bile prozivke pomoću kojih se provjeravao broj robova. Tada su logoraši morali čučati ili klečati s rukama podignutim iznad glave ili nositi tijela preminulih. Oni koji to nisu izdržavali, bili bi bičevani. U Auschwitzu III., odnosno radničkom kampu, živjeli su i brojni blizanci na kojima su se vršili eksperimenti o kojima iz prve ruke možemo saznati od bivše logorašice Eve Mozes u knjizi: „Surviving the Angel of Death: The Story of a Mengele Twin in Auschwitz“. Eva i njena sestra blizanka Miriam imale su deset godina kada su 1943. godine zajedno sa obitelji dovedene u logor. Obitelj je odmah ubijena u plinskoj komori, a Eva i Miriam su poslone na eksperimentiranje. „Preko dana su preusmjereni do Auschwitz, gdje je dr. Mengele, Anđeo smrti, na njima izvodio pokuse.

Mengele je pokušavao otkriti tajnu ujedinjenja koristeći grube i odbojne metode, koje Eva detaljno opisuje. Jedna od uobičajenih metoda koja se koristila kod djevojčica bila je injekcija opasne bolesti u jednog blizanca, a odmah zatim protuotrov, kako bi se promatrala tjelesna reakcija. Eva također opisuje priče koje je čula dok su bile u logoru, o šivanju blizanaca kako bi dijelili isti krvožilni sustav.“ (Jewish Virtual Library – Surviving the Angel of Death: The Story of a Mengele Twin in Auschwitz). Odmah je zaključila kako se ne smije smatrati žrtvom jer će nastradati i ona i sestra. Kao rezultat pokusa, obje su kasnije u životu razvile zdravstvene komplikacije. Nakon boravka u kampu, neko su se vrijeme o njima brinule lokalne časne sestre, a onda su emigrirale u Izrael gdje su se udale i započele nove živote. Miriam je s godinama i tijekom trudnoća razvila infekciju bubrega, koji su joj s vremenom otkazali. Eva joj je dala svoj bubreg, ali ni to ju nije spasilo, s obzirom da nikada nisu saznale čime su ih trovali u logoru. Nakon Miriamine smrti 1993. godine, doživjela je oslobođenje i odlučila oprostiti svojim mučiteljima. Godine 2015. došla je na suđenje Oskar Groeningu, jednom od stražara iz logora. Tamo su se zagrlili i oprostila mu je sve, kao i doktoru Mengelu koji je godinama izbjegavao kazneni progon. Eva je preminula 04. srpnja 2019. godine, čak dvadeset i šest godina nakon svoje sestre. Bilo je više pokušaja bijega iz logora tijekom godina, ali bezuspješno. Jedina pobuna koja je imala neki značaj, dogodila se u listopadu 1944. godine kada je Sonderkommando (Ekipa za kremiranje) nabavila eksploziv i srušila jednu plinsku komoru i jedan krematorij i time kratko usporila ubijanje. Neki od poljskih časnika i kurira su dostavljali izvještaje iz logora i informirali tadašnjeg američkog predsjednika Franklina D. Roosevelta o tome što se događa, ali svi su izvještaji ostali bez reakcija. Zatvorenici su oslobođenje doživjeli 27.01.1945. godine, a 1947. je zapovjednik muškog logora Rudolf Höß obješen ispred ulaza u Auschwitz I., odnosno administrativnog kampa. Godine 1990. doktor Franciszek Piper procijenio je da je pod vodstvom Hößa u okviru tzv. „Intelligenzaktion“ ubijeno oko 1,1 milijun ljudi. Zbog toga je ovo mjesto postalo simbol genocida, terora i Holokausta, a svake godine se povećava broj turista i preživjelih logoraša iz cijeloga svijeta koji dolaze odati počast nevinim žrtvama. Zanimljivo je kako u ovom poljskom gradu danas život teče sasvim normalno i ispunjen je brojnim restoranima, kafićima, shopping centrima i drugim turističkim djelatnostima, ali ne živi niti jedna židovska obitelj. Unatoč tome, najveća posvećenost je ipak u nekadašnjim kampovima, odnosno logorima, koji su pokrenuli i modernizirali „smrtnu industriju“. Stoga, može se zaključiti da Auschwitz s pravom spada u najmračniji spektar mračnog turizma. Pristup je moguć u čitavom kompleksu pa tako i unutrašnjosti koliba, a posjetitelje najviše šokiraju mase kose i noktiju žrtava koje se još uvijek tamo nalaze. „Rijetko koje mjesto na svijetu može u čovjeku

pobuditi toliku emociju kao što to može Auschwitz, najveći koncentracijski logor nacističke Njemačke. Kada sam prije više godina putovao u Krakow, u planu puta bio je i posjet ovom mjestu zločina svjetskih razmjera, svega pola sata udaljenom od grada. Ljudi vam govore o svojim iskustvima koja steknu prilikom posjeta tom koncentracijskom logoru, no sve što vam ljudi prenesu pomnožite sa sto. Tada ćete možda biti bliže stvarnom stanju onoga što vas očekuje, piše Saša Vugrinec o svojem iskustvu u Auschwitzu, podsjetniku na sve zločine počinjene prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata.“ (Pun kufer – Mračni turizam: Jezive atrakcije diljem svijeta koje lede krv u žilama). Ulaz na spomenik Auschwitz-Birkenau je besplatan ako se ide pojedinačno i bez vodiča/edukatora, a ulaznice se mogu rezervirati na visit.auschwitz.org. S obzirom da tura obilaska ovih kompleksa traje minimalno tri sata, ipak se preporuča posjet s grupom i vodičem/edukatorom, kako bi se bolje razumjela tužna povijest ovog mjesta. Za posjete s grupom i vodičem/edukatorom postoje četiri paketa. Cijene variraju ovisno o paketu i broju turista u grupi. Studenti mlađi od 26 godina i osobe starije od 75 godina imaju pravo na smanjenje cijena. Prvi paket je izlet koji traje dva i pol sata, a uključuje obilazak stalnih izložbi i zgrada u glavnom logoru Auschwitz I i najvažnijih izvornih logorskih zgrada u Auschwitzu II-Birkenau: vojarne za zatvorenike, platforma za istovar (rampa). Cijena mu je od 520 do 670 PLN (Što bi bilo 850 - 1 100 KN). Drugi paket je izlet koji traje tri i pol sata, a uključuje obilazak stalnih izložbi i zgrada u glavnom logoru Auschwitz I i najvažnijih originalnih logorskih zgrada u Auschwitzu II-Birkenau: zarobljeničke vojarne, platforma za istovar (rampa) i ruševine plinske komore i krematorija II ili III. Cijena mu je od 520 do 670 PLN (Što bi bilo 850 - 1 100 KN). Treći paket je izlet koji traje šest sati, a uključuje specijalizirani obilazak kampova Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau, obogaćen odabranim nacionalnim izložbama, takozvanom središnjom saunom i ruševinama plinskih komora i krematorija IV i V. Cijena mu je od 700 do 850 PLN (Što bi bilo 1 150 - 1 400 KN). Četvrti paket je izlet koji traje dva dana po četiri sata. Prvi dan obuhvaća obilazak glavne izložbe i odabranih nacionalnih izložbi i zgrada na mjestu I-Main kampa Auschwitz, a drugi dan je obilazak cijelog mjesta Auschwitz II-Birkenau, zajedno s ruševinama plinskih komora i krematorija II-V, vojarnom u kojoj su živjeli zatvorenici, njihovim sanitarnim čvorovima i takozvanom središnjom saunom. Cijena mu je od 790 do 940 PLN (Što bi bilo 1 300 - 1 550 KN). Postoji i virtualna tura sa vodičem koja uključuje više od 200 panoramskih fotografija visoke kvalitete, a cijena joj je 40 PLN (Što bi bilo 65 KN) po osobi. Radno vrijeme Muzeja je od 08:00 do 16:00 sati u zimskom razdoblju, odnosno do 19:00 u ljetnom razdoblju. Posjetitelji su prije ulaska dužni ostaviti svoju prtljagu u skladištu za prtljagu te pročitati „pravila posjeta“. Napomena prilikom posjete je adekvatno

ponašanje turista, koje se ne primjenjuje uvijek. Događalo se da se (uglavnom mlađi) turisti ponašaju neprimjereno i slikaju nasimijane „selfije“ u Memorijalnom centru. Od tada je fotografiranje dopušteno samo u nekim dijelovima zgrada i materijal se može koristiti samo u pothvatima i projektima koji ne osporavaju imena žrtava logora. Zbog potrebe očuvanja povijesne autentičnosti mjesta Memorijala, osobama s invaliditetom može biti teško kretati se po zemljištu i zgradama pa je uvedeno besplatno iznajmljivanje invalidskih kolica u Centru za posjetitelje. Nije preporučljivo da djeca mlađa od 14 godina posjećuju Spomen obilježje. S obzirom na stanje sa Covid-19 virusom, ispred ulaza u Muzej postavljena su sanitarna vrata kako bi se smanjio rizik od širenja istog. Uvedena su i nova pravila prilagođena epidemiološkim zahtjevima poput održavanja sigurne udaljenosti, česta dezinfekcija na beskontaktnim uređajima za čišćenje ruku koji su instalirani na nekoliko mjesta u Muzeju te posjeti sa manjim grupama.

Slika 5: Natpis na zgradi u Auschwitzu

Izvor: Privatna arhiva Vedran Nikšić, 2021.

4.2. Slučaj – Vukovar

Vukovar je grad i najveća riječna luka na Dunavu, u hrvatskom dijelu Srijema. Ovaj stari barokni grad najpoznatiji je po strašnim razaranjima tijekom Domovinskog rata. Domovinski rat je obrambeni rat za neovisnost hrvatske države protiv agresije udruženih velikosrpskih snaga iz Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Prethodila mu je pobuna dijela srpskog pučanstva u Hrvatskoj u kolovozu 1990. godine. Nakon smrti Josipa Broza Tita, sve su više dolazile do izražaja razlike između jugoslavenskih republika. Naime, Hrvati su bili optuženi za genocid nad Srbima u Drugom svjetskom ratu, kao i za diskriminaciju nad Srbima u Hrvatskoj pa su zahtijevali ujedinjenje u jednu teritorijalnu cjelinu. „Godine 1987. na čelo SK Srbije došao je Slobodan Milošević i ubrzo se stavio na čelo svesrpskoga pokreta. Uz pomoć militantnih skupina, od ljeta 1988. počeo je organizirati masovne mitinge po svim većim gradovima u Srbiji, na kojima se zahtijevalo preuređenje Jugoslavije po mjeri Srbije (tzv. antibirokratska revolucija). Pošto je pritiscima ishodilo ukidanje autonomije Kosova i Vojvodine i u Crnoj Gori postavila prosrpsko vodstvo, te na taj način osigurala potporu te republike u savezним institucijama, Srbija je svoja stajališta pokušala nametnuti i ostalim republikama.“ (Hrvatska enciklopedija – Domovinski rat). U kolovozu 1990. godine nastupila je takozvana „Balvan revolucija“. Iste godine je JNA (Jugoslavenska narodna armija) oduzela oružje TO (Teritorijalna obrana) pa je Hrvatska tako ostala bez većine sredstava za obranu. „I vojnički i časnički kadar bio je još višenacionalan, a u provedbi velikosrpskih planova JNA je mogla računati samo na pripadnike srpske nacionalnosti. Zbog toga je vojni vrh dvojio kojoj se od dviju mogućih varijanata prikloniti: vojnom udaru protiv svih republika i uspostavi unitarne Jugoslavije pod čvrstom rukom ili pak ostvarenju velike Srbije, s teritorijem manjim od Jugoslavije, koja će obuhvatiti sva područja u kojima živi srpsko stanovništvo, dakle i znatne dijelove Hrvatske. Čini se da su sve do sredine 1991. obje varijante bile otvorene. Kada pristaše vojnog udara nisu dočekali ostvarenje sličnih planova u Sovjetskom Savezu i očekivanu potporu Moskve, prevladala je velikosrpska varijanta.“ (Hrvatska enciklopedija – Domovinski rat). Već 1991. godine došlo je do prvih sukoba i pale su prve žrtve. Bitke su se vodile na čak osam bojišta, a to su : Istočnoslavonsko, Zapadnoslavonsko, Banovinsko, Kordunsko, Ličko, Sjevernodalmatinsko, Južnodalmatinsko te Jadransko bojište. U ovome radu najviše je pažnje posvećeno Istočnoslavonskom bojištu, točnije bitci za Vukovar. Ono je obuhvaćalo područje općine Beli Manastir, Osijek, Vinkovce te spomenuti Vukovar. S obzirom da su položaji ovih općina bili uz granicu sa Srbijom, osvajanje istih bilo je nužno, a

tako je Hrvatska postala direktno izložena agresiji iz Srbije. Prvi oružani sukob na ovome bojištu dogodio se 02. svibnja 1991. godine u Borovu Selu, a nakon toga su provokacije i progoni postali su sve češći. Krajem kolovoza 1991. godine počeli su napadi na grad Vukovar. Branilo ga je nešto manje od 2 000 ljudi (od toga preko 1000 dragovoljaca) koji su bili maksimalno ograničeni sa sredstvima i oružjem, pogotovo nakon pada Marinaca i Bogdanovaca. Unatoč tome, branitelji su uspjeli uništiti veći broj neprijateljskih snaga i zaustaviti napredovanje. Najteži period trajao je sedam dana, od 14. do 20. rujna, kada su branitelji uspjeli uništiti 130 srpskih tenkova. Tada je Trpinjska cesta nazvana „Grobljem tenkova“ jer se većina napada odvijala na njoj. No, nakon nepuna tri mjeseca opsade, točnije 86 dana, Vukovar je pao u neprijateljske ruke Srbije 18. studenog 1991. godine, a između ostalog, ubijen je i zapovjednik Blago Zadro. Tada su srpske snage počinile teške zločine nad stanovništvom, a za neke se i dan danas vode optužnice od strane Međunarodnog suda za ratne zločine. Preživjeli civili i branitelji svjedoče o brojnim mučenjima. Neki od njih navode brojna silovanja žena, trudnica i djece na brutalne načine, vrijeđanja i psihička maltretiranja, udaranje raznim predmetima, trčanje kroz minska polja, rezanje udova i kastriranje, prislanjanje žarača po tijelu i licu, pijenje vlastite mokraće, čišćenje wc školjke jezikom i slično. Neki su držani u hangarima i čitali „Molitvu za mrtve“ neposredno nakon mučenja i prije samog ubojstva. Kada se govori o Istočnome bojištu, moraju se posebno izdvojiti imena Steve Gaunt i Jean-Michael Nicollier. Steve je Englez iz grada Leedsa, a Jean-Michael je Francuz iz grada Vesoula. Obojica su saznali o ratu iz medija i postali jedni od nekoliko stotina stranih dragovoljaca koji su došli braniti Hrvatsku. Steve se samoinicijativno pridružio Samostalnoj četi u sklopu 109. Brigade ZNG-a (Zbog narodne garde) i bio je u Vinkovcima, a Jean-Michael se pridružio HOS-ovim snagama i bio je u Vukovaru. Od prvoga dana kako su stigli u Hrvatsku, obojica su vodili dnevnike i bilješke. Steve-ove bilješke mogu se pročitati u njegovoj knjizi „Rat i pivo“, dok su bilješke i fotografije Jean-Michaela zauvijek izgubljene u bolnici. Ni jedan nije imao znanja o vojsci, ali obojica su imali veliku želju i potrebu pomoći. Početkom lipnja 1992. godine, Steve je ranjen minom sa svojim suborcima tijekom jutarnjeg izviđanja, nakon čega je prebačen u bolnicu u Zagrebu u kojoj mu je odstranjeno stopalo. Zbog strašnih scena ranjavanja i pogibije svojih prijatelja, psihički više nije mogao podnijeti dane u bolnici pa je molio britansko veleposlanstvo da ga vrate u Englesku. Za Božić 1992. godine, Steve je shvatio kako je pogriješio što se vratio kući i da je u međuvremenu postao Hrvat. Vratio se u Hrvatsku, borio na sve moguće načine te u svibnju 1993. godine uz pomoć Vinkovčana napokon dobio hrvatsko državljanstvo. Nastanio se u Vinkovcima i postao fotograf Glasa Slavonije pa je nekoliko tjedana prije akcije „Bljesak“ radio novinsku

reportažu o kontrolnim točkama UN-a s tadašnjom kolegicom Antonijom Rajković. „Išli smo u Cerić, u Mirkovce, fotkali, i kad smo došli u Karačicevo, lokalni Srbi su nas dočekali u okruženju. Htjeli su nas ubiti, vikali su da smo im pobili roditelje, djecu, silovali žene... Na punktu su bili Rusi koji su nas stavili u svoje vozilo da nas zaštite. Došla su dva pripadnika UNCIVPOL-a, Danac i Kanađanin, i tražili su od Rusa da nas predaju Srbima. Rusi su nas brzo odvezli u Vukovar, a potom u zatvor u Beli Manastir. Nitko nije znao gdje smo. Bili smo tamo zatočeni 30 dana, kolegica je bila u drugoj ćeliji. Optužili su nas da smo ilegalno prešli granicu tzv. republike srpske krajine. Pa koju fucking granicu! UN je dolazio svaki drugi dan i tražio od njih da nas puste. Nakon 30 dana dobili smo presudu na osam godina zatvora i smrtnu kaznu. Mislio sam, fuck, mrtvi smo. Onda su se u UN-u zabrinuli, počeo je dolaziti Međunarodni Crveni križ. Na kraju smo oslobođeni, a da ne znamo tko nas je spasio - britanska vlada, hrvatska vlada, UN, Crveni križ... To je bilo dva ili tri mjeseca nakon što su Srbi ubili Johanu Steel u Kninu iako je radila kao prevoditelj za UN - prepričava Steve događaj s kraja rata koji ga je umalo stajao glave.“ (24 sata – 'Vidio sam rat u Hrvatskoj na TV-u i došao braniti tu zemlju'). Nakon rata, Steve je oženio Dragicu iz Nuštra s kojom ima šestero djece i počeo se baviti arheološkim iskapanjima, a neka od njih mogu se vidjeti u Gradskome muzeju u Vinkovcima. U Andrijaševcima je izgradio tri kućice, od kojih je jedna uređena kao engleski pub. U njoj ugošćuje prijatelje iz Engleske i strane dragovoljce koji svake godine dolaze odati počast Vukovaru u Koloni sjećanja. Dobro je poznat u Vinkovcima, a čak je u centru grada postavio englesku crvenu telefonsku govornicu kako bi pružio dašak svoje Engleske.

Slika 6: Steve Gaunt u svojoj kućici u Andrijaševcima

Izvor: <https://www.24sata.hr/lifestyle/stephen-od-engleskih-jabuka-iz-moje-slavonije-radit-cu-cider-671548> (pristup 25.08.2021.)

S druge strane, Jean-Michael bio je posebno tražen i mučen prije smaknuća na Ovčari. „Dragutin Berghofer-Beli, jedan od sedmorice koji su preživjeli masakr na Ovčari, svjedoči da su četnici Francuza tukli, kao i Sinišu Glavaševića te su ih jednostavno samljeli udarcima. Polumrtvoga Jeana-Michela izvukao je iz mučionice logora na Ovčari Spasoje Petković zvan „Štuka“ i ubio metkom. Tada je bio aktivni vojnik JNA, danas živi u Rumi.“ (HRT – Status branitelja Jean-Michaelu Nicollieru). U zadnjem razgovoru sa majkom, Jean-Michael izjavio je kako je Vukovar klaonica. Majka i brat su se doselili u Hrvatsku kako bi mu bili blizu, iako njegovi posmrtni ostaci nikada nisu pronađeni. Često komuniciraju sa njegovim preživjelim suborcima i prisjećaju se kako je bio divan sin, brat, kolega i prijatelj. Posmrtno je odlikovan odličjem Reda Nikole Šubića Zrinskog za junaštvo 2011. godine, izgrađena je ploča na pješačkom mostu u Vukovaru sa njegovim imenom 2014. godine, a snimljen je i dugometražni dokumentarni film o njegovom životu i borbi pod nazivom „Sve je bio dobar san“ u produkciji Antuna Ivankovića.

Otvorena agresija na Hrvatsku primirila se nakon potpisanog ugovora JNA i hrvatskih snaga u Sarajevu 2. siječnja 1992. godine. Plan je nazvan „Vanceov plan“ po američkom diplomatu Cyrusu Vance-u, a u njemu je stajalo kako trebaju biti zaštićena područja Hrvatske u kojoj su Srbi bili brojčano jači, odnosno ona područja u kojima su rasle napetosti među stanovništvom. Provedbu ovoga plana garantirale su mirovne snage UN-a, a Hrvatska je pristala na njega iako je bila svjesna na njegove propuste i nedostatke. Tijekom proljeća 1992. godine počelo je povlačenje JNA iz Hrvatske, ali izbijanje sukoba u Bosni i Hercegovini. Odgovornost za primirje na hrvatskim bojištima preuzeo je UNPROFOR i pokušao prorijediti ratne sukobe u Hrvatskoj. Donekle je uspio u tome, ali nastavio se progon nesrpskog pučanstva, uništavanje imovine te kulturnih i vjerskih spomenika. Srbi su odbacivali sve mirovne ponude pa se odvijalo nekoliko vojno oslobodilačkih operacija, od kojih su najznačajnije operacije Bljesak i Oluja. Nakon toga su se srpske snage uglavnom povukle i pobjegle iz Hrvatske tijekom 1995. godine. „Tijekom agresije u Vukovaru je, prema podacima Hrvatskog sanitetskog stožera, do 19. studenoga 1991. poginulo 450 branitelja i 1 350 civila, od toga 86 djece. Bez jednog ili oba roditelja ostalo je 858 djece, ranjeno je više od 2 500 ljudi, mnogi su zatočeni i odvedeni u neki od srpskih koncentracijskih logora, a nakon okupacije 18. studenoga 1991. bila je nepoznata sudbina 2 630 osoba. Tijekom i nakon procesa mirne reintegracije otkriveno je više od 50 masovnih grobnica u gradu i okolici iz kojih su ekshumirani brojni posmrtni ostaci.“ (MORH – Povjesnica – Bitka za Vukovar).

4.2.1. Vukovarski nokturno

Tijekom godina, ljudi sve više dolaze u Vukovar kako bi vidjeli „Vukovarski nokturno“ koji se sastoji od sedam lokaliteta: Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Memorijalni centar u vojarni, Spomen dom Ovčara i masovne grobnice, Spomen dom na Trpinjskoj cesti, Spomen-mjesto ratne bolnice, Kameni križ na ušću Vuke u Dunav te Vodotoranj.

Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata nastalo je 1998. godine otkrićem najveće masovne grobnice, a završetkom mirne reintegracije odande je ekshumirano 938 tijela. Podijeljeno je na aleje u kojima su vječni pokoj pronašli brojni branitelji i žrtve, a na mjestu masovne grobnice nalazi se 938 bijelih mramornih križeva. Svaki označava jednu žrtvu, a dva su križa posebno izdvojena i predstavljaju najmlađu (od svega šest mjeseci) i najstariju žrtvu (ženu od 82 godine). U središnjem dijelu groblja od 5. kolovoza 2000. godine postavljen je

spomenik autorice Đurđe Ostoje. Izrađen je od bronce u visini od četiri metra, a u njegovoj se sredini nalazi zračni križ i vječni plamen.

Slika 7: Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata

Izvor: <https://phralipen.hr/2020/03/25/memorijalni-centar-domovinskog-rata-vukovar/> (Pristup 25.08.2021.)

Memorijalni centar u vojarni je javna ustanova koja povezuje sve memorijalne objekte u Vukovaru i njegovoj okolini. Sama ustanova upravlja objektima, skuplja artefakte i održava ih. Smješten je u prostorima bivše vojarnje 204. vukovarske brigade. Redovne unutarnje i vanjske postavbe su: „Sjećanje na Domovinski rat – Bitka za Vukovar“, „Prikaz srpskih koncentracijskih logora Stajićevo i Begejci“, „Izložba pješačkog naoružanja korištenog u Domovinskom ratu“, „Ekspoziti na otvorenom“ i „Simulacija bojnog polja ‘Ojačana brigada u obrani’“. Radno vrijeme mu je od ponedjeljka do nedjelje od 09:00 do 17:00 sati, a ulaz i stručno vodstvo su mu besplatni.

Spomen dom Ovčara i masovne grobnice nalaze se udaljeni nekoliko kilometara od Vukovara. Nekadašnji hangar koji je služio za poljoprivredne mehanizacije, pretvoren je u logor za nesrpsko stanovništvo, a dovedeno ih je preko 250 iz vukovarske bolnice. Nakon što su dovedeni u hangar, bile bi im oduzete stvari i krenule bi torture, a oni koji bi to preživjeli u noćnim su satima vođeni kilometar od hangara gdje bi ih čekala iskopana jama. Tamo bi bili

upucani i zakopani bez ikakvih obilježja. Danas hangar sadrži slike, imena i stvari civila i branitelja koji su tamo bili zatočeni i ubijeni, a mogu se kupiti i brojni suveniri poput Vodotornja, Vučedolske golubice, križeva i slično. Radno vrijeme je od ponedjeljka do nedjelje od 09:00 do 17:00 sati, a ulaz je besplatan.

Slika 8: Spomen dom Ovčara

Izvor: <https://www.mcdrvu.hr/multimedija/foto/spomen-dom-ovcara/> (Pristup 25.08.2021.)

Spomen dom na Trpinjskoj cesti nalazi se u Borovom naselju, a zgrada je napravljena u obliku stisnute šake koja simbolizira snagu Vukovara. U sredini je ponor s kupolom uništenog tenka bivše JNA, a oko kupole su ispisana imena poginulih pripadnika 204. vukovarske brigade. U zidove je ugrađeno 12 ekrana koji prikazuju videosnimke i fotografije ratnih događanja. Ispred doma nalazi se tenk kao znak sile te bista Blage Zadre, junaka grada Vukovara koji se borio i vodio branitelje upravo u ovom dijelu Vukovara. Radno vrijeme mu je od ponedjeljka do nedjelje od 09:00h do 17:00 sati, a ulaz je besplatan.

Spomen-mjesto ratne bolnice gradska je bolnica koja je tijekom rata pretvorena u vojnu bolnicu, a nakon njega obnovljena i rekonstruirana živote medicinskog osoblja i ranjenika. Figure ljudi izgrađene su od gipsa, a posjetitelji mogu vidjeti i multimedijalni prikaz ratnih

zbivanja unutar bolnice tijekom 1991. godine. Radno vrijeme je od ponedjeljka do petka od 07:00 do 15:00 sati te subotom i nedjeljom prema najavi. Dostupno je i vodstvo na hrvatskom i engleskom jeziku, a cijena ulaznice je 15 KN za odrasle osobe te 7 KN za učenike, studente i umirovljenike.

Slika 9: Spomen-mjesto ratna bolnica

Izvor: https://www.mcdrvu.hr/portfolio_page/mjesto-sjecanja-vukovarska-bolnica-1991/ (Pristup 25.08.2021.)

Kameni križ na ušću Vuke u Dunav podignut je 1998. godine od strane pulskog kipara Šime Vidulina u čast svim poginulim braniteljima za slobodu Hrvatske. Visine je 9.5 metara i težine čak 40 tona, a na njemu su glagoljicom uklesani stihovi Frana Krste Frankopana: „Navik on živi ki zgine pošteno“.

Vukovarski vodotoranj izgrađen je 1968. godine, a predstavlja simbol neovisnosti, otpora i pobjede. Krajem listopada 2020. godine, obnovljen je za posjetitelje, ali ostavljen je originalni izgled iz 1991. godine. „Posjet obnovljenom i preuređenom Vodotoranju oko kojega se nalazi memorijalno područje, započinje memorijalnim stubama kojima se penje do memorijalne sobe iz koje se memorijalnom stazom uspinje do vidikovca, a sama staza simbolizira teški uspon Republike Hrvatske u borbi za slobodu i neovisnost. Na vidikovcu, pokraj jarbola s hrvatskim državnim stijegom postavljene su stope pokojnih vukovarskih branitelja s Mitnice

Ivana Ivanike i Hrvoja Đalte koji su podizali zastavu na Vodotornju svaki put kada bi ona za vrijeme napada na Vukovar bila srušena.“ (Slobodna Dalmacija – Završena obnova vukovarskog Vodotornja, zbog koronavirusa večerašnje svečano otvorenje bez prisutnosti građana). Svake se godine, na dan obilježavanja pada grada Vukovara, odnosno 18. studenog, odvija „Kolona sjećanja“. Tada se brojni civili, branitelji, članovi obitelji poginulih i nestalih branitelja kao i županijsko i državno izaslanstvo okupljaju pred vukovarskom bolnicom i šetaju prema Memorijalnom groblju gdje polažu vijence i pale svijeće kako bi odali počast poginulima. S druge strane, postoje brojni civili, branitelji i članovi obitelji poginulih i nestalih branitelja koji se nikada nisu vratili u Vukovar, niti ga posjetili nakon njegova pada. U razgovoru sa nekima od njih, kao i sa članovima moje obitelji, može se zaključiti kako ih previše emocija i stresa veže uz taj period života i priču o Vukovaru i jednostavno nisu u stanju posjetiti ga. Ratni turizam se u gradu Vukovaru znatno povećao 2019. godine na preko 150 000 posjetitelja, no opao je tijekom 2020. godine zbog pojave Covid-19 virusa. Povoljno poslovno okruženje može se stvoriti suradnjom državnih institucija, privatnog sektora i visokoškolskog sustava prema principu trostrukog spiralnog modela koji bi pomogao županijskom turizmu da stekne konkurentsku prednost.

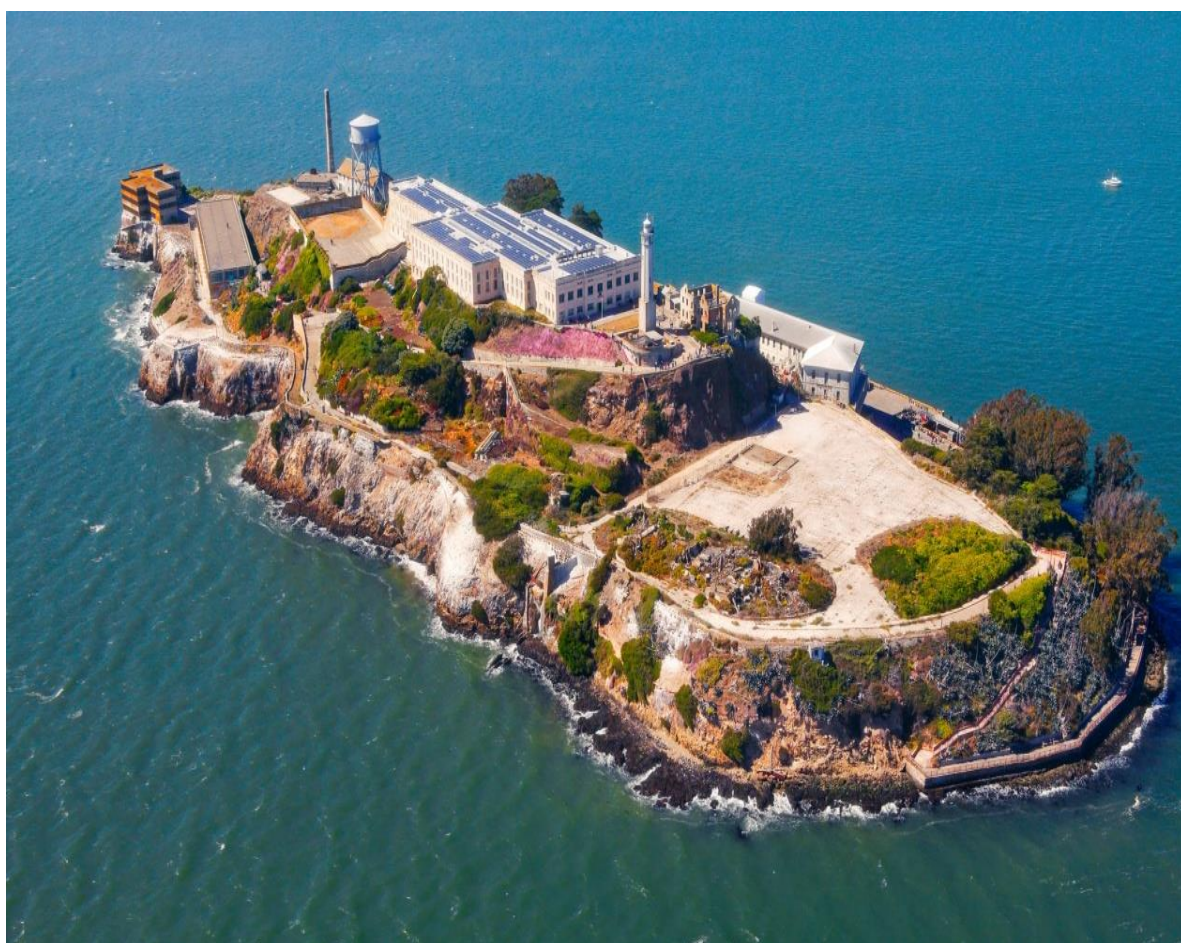

Slika 10: Kolona sjećanja u Vukovaru

Izvor: <https://garesnica.eu/index.php/vijesti/475-prijave-za-posjet-vukovaru-na-dan-sjecanja-18-11.html> (pristup 25.08.2021.)

4.3. Slučaj – Alcatraz

Alcatraz je otok koji se nalazi u zaljevu San Francisca u Kaliforniji, a poznat je i po nadimku „The Rock“, odnosno kamen, stijena. Ovaj je otok otkriven 1775. godine od strane španjolskih istraživača i od tada je imao mnoge primjene, no ipak je najpoznatiji po tome što je na njemu izgrađen „najčuvaniji i najstroži“ zatvor u Americi. U početku se na njemu nalazio svjetionik s pogledom na Tihi ocean, a kasnije (točnije 1847. godine) postao je vojna baza s odličnim pregledom na grad, no boravak na njemu bio je skup. Iako je svjetionik srušen nakon izgradnje zatvora, neki vjeruju da se stari svjetionik i dan danas pojavljuje u maglovitim noćima i osvjetljava put u mraku.

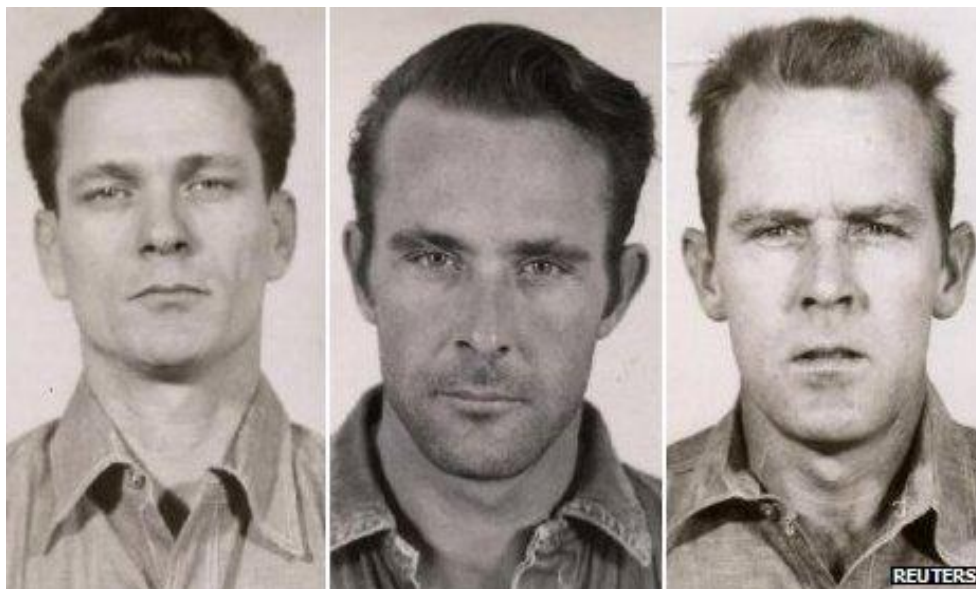
Slika 11: Otok Alcatraz

Izvor: <https://eu.usatoday.com/story/travel/destinations/2018/08/17/alcatraz-island-san-francisco/1011431002/> (pristup 25.08.2021.)

Godine 1898., Alcatraz je postao vojni zatvor u koji se smještalo brojne ubojice, kradljivce i silovatelje, a od 1. srpnja 1934. godine službeno je otvoren i počelo se dovoditi i civilne

zatvorenike. Imali su samo osnovne stvari potrebne za život, poput hrane, vode i tuša, ali i to im je često bilo uskraćivano. O tome koliko je Alcatraz predstavljao najveći nemir za zatvorenike svjedoči citat koji glasi: "Ukoliko prekršite pravila idete u zatvor, a ukoliko prekršite pravila zatvora idete u Alcatraz." (Putuj sigurno – Mračni turizam – šta, zašto, kako i gdje?). Prvi voditelj bio je James A. Johnson koji je postavio jednog stražara na tri zatvorenika. Smatra se da su stražari često primjenjivali kaznu u kojoj su zatvorenike vezali lancima i opterećivali ih metalnim kuglama. Tu se još spominju i težak fizički rad, boravak u zamračenim ćelijama i slično. S obzirom da su voditelji htjeli da mjesto i ime Alcatraz ostanu zauvijek zapamćeni (što i jesu) kao nešto čega se ljudi trebaju bojati, dodatno su s godinama osiguravali zgrade sa kulama od armiranog betona i metalnim rešetkama otpornim na rezanje, a opskrbili su i stražare brojnim oružjem. Tu je dodatno doprinjeo položaj samog Alcatraza jer je bio izoliran i okružen hladnim morem i opasnim strujama. „Nakon što bi se osjetilo da zatvorenik više ne predstavlja prijetnju i da bi mogao slijediti pravila (obično nakon 5 godina na Alcatrazu), mogao bi biti prebačen u drugi savezni zatvor kako bi okončao svoju kaznu i bio oslobođen.“ (Šerić, 2017: 32) Zatvorenike se dijelilo u tri razreda, ovisno o težini zločina koji su počinili, a prebrojavalo ih se svaki dan ujutro i navečer. Većina zatvorenika mogla bi ispružiti ruke i dodirnuti svaki zid unutar svoje ćelije. Najgore je bilo onim zatvorenicima koji su bili smješteni u razredu broj tri jer su živjeli u tišini i potpuno odvojeni od vanjskog svijeta. Zatvorenici u razredu broj jedan i dva, odnosno oni koji su bili „malo bolji“ i u koje se donekle imalo povjerenja, imali su obaveze poput pranja uniformi, čišćenja, pospremanja i vrtlarjenja. Javnost San Francisca ponekad se zgražala na pogled ovog vojnog kompleksa pa su oko otoka napravljeni umjetni nasipi zemlje donesene sa Andeoskih otoka pa su zatvorenici na njoj sadili grmlje i cvijeće kako bi pogled na otok bio ljepši. „Najpoznatiji zatvorenici koji su izdržavali svoje kazne u Alcatrazu bili su svakako: George „Machine Gun“ Kelly, Robert Stroud poznat po nadimku The Birdman of Alcatraz prema kojemu je snimljen i film, Alvin Karpis te svakako najpoznatiji američki gangster Al Capone koji je u Alcatrazu proveo četiri i pol godine tijekom 1930-ih. Al Capone je prebačen iz zatvora u Atlanti jer mu je zatočenje u ondašnjem zatvoru omogućilo da bude u kontaktu s vanjskim svijetom te tako nastavi voditi svoje kriminalne operacije u Chicagu. Bio je poznat i po podmićivanju zatvorskih službenika.“ (Jaman, 2020: 49) Neki od zatvorenika pokušali su pobjeći, točnije njih 36, ali uvijek bi bili uhvaćeni ili bi se utopili. Jedini značajan bijeg zabilježen je 11. lipnja 1962. godine, a u njemu su sudjelovali braća John i Clarence Anglin te njihov prijatelj Frank Lee Morris. Smatra se da su pobjegli iz zatvora na način da su prokopali tunel pomoću žlica, napravili glave s pravom kosom koju su skupljali nakon šišanja i namjestili ih kao da spavaju,

a splav izradili od kabanica. Neki smatraju da su se utopili, a neki smatraju da su uspješno pobjegli i slali majci Božićne čestitke i fotografije koje su bile autentične.

Slika 12: Frank Morris, Clarence Anglin i John Anglin

Izvor: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-18404134> (pristup 25.08.2021.)

Zatvor je zauvijek zatvoren ni godinu dana nakon njihovog bijega, točnije 21. ožujka 1963. godine. Upravitelj zatvora jednom je prilikom izjavio kako je ovo jedini zatvor na svijetu iz kojeg nije moguće pobjeći, a s obzirom kako su ova tri zatvorenika uspjela u tome, odlučio ga je zatvoriti. Naravno, službeno objašnjenje za zatvaranje bilo je kako je održavanje postalo već preskupo, a kako je potrebno uložiti još pet milijuna dolara u obnovu zgrade koja je počela trunuti zbog prevelike izloženosti vodi i soli pa je jednostavnije premjestiti zatvorenike u drugu ustanovu. Godine 1972. ovaj je otok zajedno sa utvrdom stavljen pod upravu Nacionalnoga parka, točnije pod upravu odjela Golden Gate, nacionalnog rekreativnog centra i postao je jedno od omiljenih turističkih destinacija mračnoga turizma. Područje je zaštićeno i ima vrlo zanimljivu povijest koja postavlja brojna pitanja i intrige jer postoje mitovi o tome da je ukleto mjesto u kojem su ljudi svjedočili paranormalnim aktivnostima. Smatra se da je ovaj otok i prije zatvora bio mjesto za kažnjavanje, u kojem su još prvi doseljenici ovdje dovodili kažnjenike kako bi ih se mučilo i ostavilo da preminu u teškim okolnostima, a nakon toga bi njihova mrtva tijela opsjedali zli duhovi. „Postoji i priča o zatvoreniku koji se susreo sa zlim duhom. On je bio u samici u kojima zatvorenici dobivaju samo kruh i vodu, imaju samo rupu

za wc, a madrac dobivaju samo tijekom noći. Muškarac je bio zatvoren u ćeliji u trenutku kada je potpuno neočekivano počeo vrištati i jaukati i pokušavao čuvarima reći kako oko sebe vidi svjetleće oči. Plakao je i govorio kako ga to stvorenje muči. Čuvari su mislili da samo traži pažnju, pa su ga ignorirali tijekom noći. Ubrzo je utihnuo. Ujutro su ga pronašli obješenog sa otiscima ruku na vratu. Autopsija je pokazala kako nije bilo nikakve šanse da to tako učini sam, a neki vjeruju da je to bilo djelo nekog od čuvara. No ostali smatraju da ga je ubilo to biće zbog kojeg je vrištao.“ (Express – Zatajene priče iz Alcatraza koje lede krv u žilama). Također, mnogi vjeruju kako se tamo nalaze i duhovi bivših zatvorenika, a najpoznatiji je pak onaj Al Caponea. Tvrdi da čuju glazbu njegovog bendža i vide bijele krugove oko njegove ćelije. Iako je Al Capone preminuo od neurosifilisa u svome domu nakon izlaska iz zatvora, mnogi tvrde da je svoju dušu ostavio u njemu kada je odlazio. Zbog raznih mitova, kao i filmova i knjiga, Alcatraz ljudima predstavlja turističku atrakciju u čiju se autentičnost turisti žele uvjeriti. Otok Alcatraz godišnje posjeti oko 1.5 milijuna posjetitelja. Osigurane su brojne noćne ture (koje koštaju 38 USD) ili dnevne ture (koje koštaju 31 USD), kao i prijevoz trajektom, vodiči i prezentacije, a ako se želi posjetiti tijekom sezone (koja je uglavnom po ljetu ili jeseni) mora se rezervirati karta čak nekoliko mjeseci ranije zbog velike zainteresiranosti. Također, Alcatraz posjećuju i članovi obitelji bivših zatvorenika i čuvara kako bi si pokušali dočarati što su doživjeli članovi njihovih obitelji. Dostupne su povijesne izložbe u starim vojarnama i stražarnicama koje pričaju cijelu povijest Alcatraza te kino dvorana koja na brojnim jezicima prikazuje opći uvodni film o njemu. Nakon prolaska kroz stražarnicu, preko starog trga dolazi se do vodotornja koji ima ostatke okupacije u obliku grafita na kojem piše: „Mir i sloboda“, „Dobrodošli“ i „Dom slobodne indijske zemlje“. Nakon vodotornja, mogu se obići ćelije, od kojih su neke prazne, neke još ukrašene po ukusu zatvorenika, a neke imaju i lutke, odnosno „lažne zatvorenike“ koji leže u njima. Čuvari parka demonstriraju mehanizam otvaranja i zatvaranja ćelija te vas provode do nekadašnjeg dvorišta za rekreaciju. Iako se u Alcatrazu nisu odvijala pogubljenja, neki su zatvorenici preminuli prirodnom smrću za vrijeme boravka u zatvoru pa se može posjetiti i nekadašnja mrtvačnica. Postoje „Alcatraz Behind The Scenes Tour“ (posebna tura za do trideset posjetitelja, a uključuje vožnju trajektom, posebne izlete i posjete ćelijama i bolnici) i „Alcatraz and Angel Island Combo Tour“ (tura koja uključuje vožnju trajektom do otoka Alcatraza te s otoka Alcatraz na otok Angel gdje turisti mogu iznajmiti bicikle i sami istraživati otok). Tu su još i Muzej sa eksponatima koji su zatvorenici koristili (ključevi u bijegu tijekom „Bitke za Alcatraz“, lisice, okovi, planovi bijega, suveniri) i triatlon „Escape

from Alcatraz“ koji svake godine okuplja na stotine sportaša koji plivaju s Alcatraza na kopno, a prvi službeni triatlon održan je već 1980. godine.

Slika 13: „Escape from Alcatraz“ triatlon

Izvor: <https://trinationtri.com/triathlon-dare-to-escape-alcatraz/> (Pristup 25.08.2021.)

„Vrlo mali broj posjetitelja je upoznat sa činjenicom da se na otoku nalaze biljke koje uspijevaju jedino tamo te da je otok prirodno gnjezdilište mnogih ptica koje tamo obitavaju. Iz tog razloga je potrebno uložiti više u marketing kako bi se ponuda diferencirala te privukla i one posjetitelje koji su motivirani prirodom, florom i faunom.“ (Jaman, 2020: 57)

4.4. Slučaj - Goli otok

Goli otok pripada općini Lopar u Primorsko-goranskoj županiji. Nalazi se između otoka Raba i Velebitskog kanala, a u njegovoj su blizini i otoci Sveti Grgur i Prvić. Također, uz jugozapadnu obalu nalazi se napušteno naselje Maslinje. Otok se sastoji od golih kamenitih obronaka, oskudne trave i zapuštenih parkova borova koje su nekada bivši logoraši tamo prisilno sadili. Prva svrha mu je bila za ispašu ovaca koje su tijekom sezona pastiri znali dovoditi, kao što ih ponekad dovode sada. Ovaj otok nije bio naseljen sve do Prvog svjetskog rata, a tada je na njemu Austro-Ugarska monarhija osnovala logor za ruske zarobljenike zbog nemogućnosti bijega i nenaseljenosti. Godine 1948. ovaj je otok postao politički logor za muškarce, nakon sukoba Josipa Broza Tita i Josifa Staljina, a logor za ženske zatočenice nalazio se na otoku Sv. Grgura. Zatvorenike se dovodilo na „preodgoj“ radi administrativnih odluka, odnosno bez pravih sudskih presuda po naredbama generala i Titovih suradnika, Steve Krajačića i Edvarda Kardelje. „Tretman“ koji su jugoslavenski komunisti organizirali svojim partijskim kolegama bio je ne samo brutalan, nego i moralno degradirajući. Prva skupina zarobljenika „izbačena“ je s broda na stijene 9. srpnja 1949. godine, a sastojala se od 1 200 ljudi. Ovo je predstavljalo početak same robije, pretežito za političke zatvorenike (komunisti, antikomunisti, nacionalisti itd). Uglavnom su dovođeni komunisti, za koje se sumnjalo da surađuju sa Sovjetskim Savezom, odnosno „Informbiroom“. „Briga partije za naše zdravlje svijetao je primjer čovječnosti.“, natpis je koji je stajao na ulazu u logor opasan bodljikavom žicom i stražarnicama. Kažnjenici su vezani lancima dopremljeni teretnim vlakovima do Bakra, a dalje brodom (u kojem bi već bili pretučeni) prevezeni do otoka, a tamo bi imali dobrodošlicu uz tzv. „špalir“ ili „topli zec“ kako bi pokazali da su preodgojeni (svi kažnjenici poredani u vrsti moraju udarati pridošlice raznim predmetima, a ako ne žele ili ne udaraju dovoljno jako, moraju sami proći kroz isto). Hijerarhija se sastojala od: predsjednika konferencije sobnih starješina (koji je pripremao konferencije i primao naredbe o vođenju istrage), rukovoditelja radova (koji je obavljao fizičke poslove barake na radilištima) i kulturno-prosvjetnog referenta (koji je organizirao ideološko-političke satove). Među logorašima su na najboljem položaju bili aktivisti koji su tukli i ponižavali kolege zatvorenike po naredbama Uprave. „Članovi kolektiva predstavljali su najveću grupu među zatvorenicima. Prvi korak do ulaska u kolektiv bio je iznošenje stava pred kolektivom koji se uglavnom iznosio po dolasku na otok ili u roku 1-3 mjeseca. Kažnjenik je trebao reći sve o sebi, s naglaskom na svoje navodno „neprijateljsko djelovanje“, iznijeti svoja nova uvjerenja i dokazati da je spoznao svoju grešku. Nakon toga je kolektiv odlučivao je li kažnjenik

prihvaćen ili mu slijedi bojkot kao kazna. Uobičajeno je bilo da se po nekoliko puta ispovijeda pred kolektivom.“ (Čvek, 2018: 9) Najgore je bilo „bojkotiranim“ koji su morali obavljati teške fizičke poslove pod vremenskim neprilikama i pri tome izloženi konstantnom fizičkom i psihičkom maltretiranju. Nazivali su ih bandama i nosili su oznake na sebi s natpisima poput: staljinovac, izdajnik, sluga itd. Ustajanje za sve je bilo u ranim jutarnjim satima nakon čega bi slijedilo prebrojavanje i oskudni doručak (nekoliko gutljaja crne kave i komad palente) te odlazak na rad. Radilo bi se sa nezgrapnim alatima i spravama za mučenje od kojih su najpoznatiji bili golotočki tragač, kasela i labud. Radilište 101 ili Petrova rupa bio je logor unutar logora, a dobio je ime po Petru Komneniću, predsjedniku Republičke skupštine Crne Gore, koji je doveden s prvom grupom zatvorenika, a to je mjesto pogrdno nazvao rupom.

Slika 14: Petrova rupa na Golom otoku

Izvor: <https://goli.hr/5-petrova-rupa/> (pristup 25.08.2021.)

„Stanovnike Petrove rupe nitko nije smio čuti ni vidjeti, a ni oni nisu smjeli vidjeti druge; bili su u potpunoj izolaciji. Usto, sustav represije upravo je prema tim kažnjenicima bio najdrastičniji. Međutim, život je ovdje bio organiziran jednako kao u „velikoj žici“. Koristile su se iste metode pri radu i mučenju. Ne zna se kad je Petrova rupa prestala funkcionirati, vjerojatno krajem 1953. ili početkom 1954. godine. Njezini su zatvorenici tada bili razmješteni u obične logore na Golom otoku ili Bileću, ovisno o tome je li kažnjenik bio osuđen administrativnim putem ili putem vojnog suda. Kasnije je Rupa zatrpana kako bi se prekrilo njezino postojanje.“ (Čvek, 2018: 13) Procjenjuje se da je kroz logor prošlo 17 000 do 32 000 zatvorenika. Godine 1955. U Beogradu su se sastali Josip Broz Tito i Nikita Hruščov (Staljinov nasljednik) i pomirili se pa otpustili većinu zatvorenika koji su morali potpisati „Obavezu“ da neće pričati o svojim iskustvima tamo. „Dakle, kad se kažnjenik vratio na put „Tita i partije“, onda je mogao biti otpušten iz logora. No, njega bi i na slobodi dočekala slična situacija zlostavljanja i torture koju je provodila policija, nemogućnost zapošljavanja, nastavak progona obitelji, žigosanje kao izdajice partije i domovine itd.“ (Čvek, 2018:11) Godine 1956. zatvor prelazi u ruke Socijalističke Republike Hrvatske koja počinje dovoditi (uz političke zatvorenike) osobe koje su počinile teška kriminalna djela (ubojstva, silovanja, krađe) i maloljetne delikvente. Tada više nije bilo mučenja, a čak su im bile dozvoljene posjete i pisma. Godine 1988. zatvor službeno prestaje s radom, a već godinu dana nakon zatvaranja, točnije 1989. godine potpuno je napušten. Danas ga posjećuju brojni turisti, a ponekad i ribari ili pastiri koji dovode ovce na ispašu sa otoka Raba. S obzirom da se uvijek priča o Golom otoku, kao kaznionici za muškarce, profesorica i umjetnica Andreja Kulunčić, antropologinja Renata Jambrešić Kirin i psihoterapeutkinja Dubravka Stijačić odlučile su pokrenuti projekt „Vi ste Partiju izdale onda kada je trebalo da joj pomognete“ prema slavnoj rečenici okrutne Marije Zelić, prve upravnice logora na Sv. Grguru. Pomoću njega će potaknuti sjećanje na kažnjenice koje su prošle možda čak i veću torturu od muškaraca, uz pomoć kćeri i unuka nekadašnjih zatvorenika. „Plan im je raditi na tome još dvije godine, do 2022. Ove jeseni ostavile su prvi vidljivi trag: na mjesto nekadašnjeg ženskog logora na Golom otoku postavile su info-tablu o ustroju i povijesti logora, i u živu stijenu uklesale, ženskim rukopisom: "Kamen smo nosile iz mora na vrh brda. Kada je hrpa na vrhu bila dovoljno velika, nosile bi kamenje nazad do mora." Riječi Vere Winter, s rukopisom njene unuke Nine, opisuju torturu teškim, besmislenim radom.“ (Jutarnji list – Nepoznate ispovijesti žena s Golog otoka). Planiraju postaviti još nekoliko ovakvih info tabli, izdati zbornik, izraditi web stranicu te održati nekoliko izložbi u Povijesnom muzeju Pule i

Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci, a projekt je podržala Zaklada „Kultura nova“ pod pokroviteljstvom Europske prijestolnice kulture (EPK) Rijeke 2020.

Slika 15: Jedna od info tabli na zidinama Golog otoka

Izvor: <https://www.mojarijeka.hr/na-mjestima-zenskog-logora-na-golom-otoku-i-svetom-grguru-postavljene-info-table/> (pristup 25.08.2021.)

Jovanka Ženi Lebl bila je Beograđanka židovskog porijekla i mlada novinarka časopisa Politika koja je u redakciji ispričala vic: „Kolega joj je jednom ispričao šalu kako je Jugoslavija pobijedila na međunarodnom takmičenju u cvijeću jer je uzgojila ljubičicu bijelu od 100 kila, aludirajući na pjesmu ‘druže Tito, ljubičice bela, tebe voli omladina cela’. (Moje vrijeme – Zbog vica o Titu, nekadašnja žrtva nacističkog logora Ženi Lebl završila je na Golom otoku), zbog kojeg je završila na Golom otoku. Smatrali su da je govorila protiv Tita i nije prijavila vic kada ga je čula od narodnog neprijatelja. Godine 1990. izdala je knjigu pod nazivom „Ljubičica bijela“ u kojoj je opisala što je prošla u tih pet godina u zatvoru, a žalosno je što prije objavljivanja ove knjige mnogi uopće nisu ni znali da su tamo bile i žene. „Samo žedni znaju cijeniti vodu. Bile smo okružene morem, a žedne do ludila. Spoznale smo kako je komplicirano iščupati stijenu iz njenog prirodnog okruženja. Tada naučite da kamen ima žile kucavice, i gdje ga trebate rastvoriti. Čupale smo temelje stijena koje su tamo bile stoljećima,

mijenjale smo prirodu. Djevojke su pretvarane u starice, otpadali su im zubi, obolijevale su dok su im stizale vijesti da su ih se odrekli djeca, majke i muževi jer su postale narodni neprijatelji”, napisala je Lebl.“ (Moje vrijeme – Zbog vica o Titu, nekadašnja žrtva nacističkog logora Ženi Lebl završila je na Golom otoku).

Slika 16: Jovanka Ženi Lebl

Izvor: <http://www.audioifotoarhiv.com/gosti%20sajta/JovankaZeniLebl.html> (pristup 25.08.2021.)

Začetnice projekta došle su do zaključka kako je fokus bio na otok dovesti obrazovane žene (novinarke, profesorice, prevoditeljice) kako bi im slomili duh i ambiciju jer su bile konkurentice u obnašanju funkcija, dok su zatočeni muškarci bili radnici i seljaci. Postoji i film Goli otok koji rekonstruira život u logoru i politički preodgoj na temelju svjedočanstva logoraša Alfreda Pala i Udbinog generala Jove Kapičića. Golom je otoku ove godine „istekao rok“ zaštite Ministarstva kulture, ali i dalje privlači turiste, kojih godišnje ima između 50 i 100 tisuća u Općini Lopar. Problem je što je većini to usputna stanica do Lopara i Raba, ne dolaze direktno radi logora jer je povijest o stradanju nedovoljno poznata. Iako otok ima odličan potencijal za razvoj mračnoga turizma, turistička je ponuda skromna. Nudi se

svakodnevni prijevoz na Goli otok brodicom Pičuljan sa polaskom u 10:00 ili 17:00 sati po cijeni od 70 HRK. Dostupan je i turistički vlakić „Goli express“ koji služi za prijevoz putnika po Golom otoku u cijenu od 30 HRK, a vožnja traje oko 20 minuta. Oni koji ipak žele pješke obići otok, moraju biti oprezni jer mnoge zgrade prijete urušavanju ili su već urušene. Obilazak traje oko dva sata. Prva je stanica nekadašnja industrijska zona koja se sastoji od kompleksa bivših radionica za zatvorenike u kojima se još uvijek nalazi dio stare opreme i alata. Na zgradama se nalaze objašnjenja na pet jezika (hrvatski, njemački, engleski, talijanski i mađarski), a mogu se vidjeti i natpisi poput: „Mi gradimo Goli otok, Goli otok gradi nas - Živio Tito!“. Na sjevernom se kraju nalazi kompleks zgrada koje su nekada bile odjel za prijem i karantenu, kao i ambulanta. Ulazak unutra je nešto kompliciraniji (zbog ovčjeg izmeta u ulaznim područjima), ali vrijedi ga istražiti jer se može vidjeti brojna oprema, poput rendgenskog aparata, pribora, stolica i slično. U dugom dvorištu nalazila se zgrada sa ćelijama i posebna dvokatnica koja je bila zatvor unutar zatvora pod nazivom „Odjeljak 102“. Ovaj je Odjeljak sadržavao posebne zatvorske ćelije, uključujući male izolacijske ćelije za kažnjavanje nepokornih zatvorenika, a u njima se mogu pronaći spomen svijeće koje su upalili turisti. Zadnja je postaja u najvećoj zgradi od svih na otoku, a to je zgrada bivše glavne uprave i zapovjedništva. Ima posebne stupove pričvršćene na prednju fasadu uz glavni ulaz pa se pretpostavlja da su iz tog razloga zatvorenici ovu palačansku zgradu navodno nazivali „hotelom“. Uz luku su otvoreni muzej (u kojem se može pogledati kratki film o povijesti ovog otoka), restoran i suvenirnica, ali samo u vrijeme blagdana. „Povećanje broja turističkih dolazaka moguće je postići i izgradnjom interaktivnog muzeja u spomen žrtvama totalitarnog režima te izgradnjom interpretativnog puta na kojem bi posjetitelji bili upoznati sa životnim prostorom žrtava te agonijom od trenutka kada su ih dovodili na otok, provlačili kroz špalire i tukli ih.“ (Šerić, 2017: 24)

4.5. Slučaj – Černobil

Černobil (ukrajinski Čornobil) je ukrajinski gradić koji se nalazi u blizini sjeverne ukrajinske granice, udaljen 100 kilometara od Kijeva. Tijekom 19. i 20. stoljeća predstavljao je važno trgovačko i industrijsko središte između Crnog i Baltičkog mora. Nekada je u njemu živjelo oko 15 000 stanovnika, a od 1986. godine kada je došlo do nuklearne nesreće više nije naseljen i zbog sigurnosnih razloga okružen je brojnim nadzorima. Nažalost, grad je danas poznat jedino zbog spomenute nuklearne nesreće koja se dogodila 26. travnja 1986. godine u 01:23 u černobilskoj elektrani koja se nalazi 15 kilometara dalje. Kombinacija nesigurnog sovjetskog reaktora i ljudske pogreške prilikom eksperimenta, kojim su pokušali utvrditi koliko se dugo turbine mogu nastaviti vrtiti i proizvoditi energiju ako bi se isključio vanjski izvor napajanja strujom, uništila je jedan od četiri reaktora u Memorijalnoj elektrani Vladimir Iljič Lenjin. Uzrokovana je eksplozija jačine nuklearne bombe i otpustila velike količine radioaktivne prašine koja se i dan danas nalazi u zraku. Smatra se da nije ostavljen dovoljan broj šipki u četvrtom reaktoru što je dovelo do opterećenja sustava, dok je istovremeno drugi operater isključio dovod vode u reaktor i konačno je došlo do eksplozije. Također, jedan od čimbenika koji je definitivno doprinjeo nesreći je što djelatnici elektrane nisu bili dovoljno obučeni za ovaj eksperiment. Radioaktivna prašina nošena je vjetrom do Bjelorusije, Rusije i Ukrajine u količini od oko 65%, a u malim količinama nošena je i dalje. Peti dan nakon eksplozije, čestice su došle i do teritorija Hrvatske. Nakon eksplozije, dio stanovnika Pripjata okupilo se na željezničkom mostu s kojega se vidjela elektrana i promatrali su gorući grafit u raznim bojama, a nisu bili svjesni da je vjetar koji je puhao prema njima donio smrtonosnu dozu radijacije. Nitko od ljudi koji su bili na tom mostu nije preživio pa je on zbog toga nazvan „Most smrti“.

Slika 17: Most smrti

Izvor: <https://www.24sata.hr/news/ovo-je-most-smrti-svi-koji-su-stajali-tu-jako-brzo-su-umrli-687512> (pristup 25.08.2021.)

Procjenjuje se da je radioaktivno zračenje pogodilo više od pet milijuna ljudi i time uzrokovalo velike zdravstvene probleme poput prijevremenih porođaja, rađanja djece s brojnim poremećajima, kao i sklonosti obolijevanju od raka, tumora i drugih bolesti. Posebno je opasan stroncij-90 koji zamjenjuje kalcij u organizmu i izaziva određene degenerativne poremećaje stanica. „Ako se pogleda radioaktivni jod, jedan od izotopa koji se oslobađa i kod ljudi izaziva rak štitne žlijezde, havarija u Černobilu je oslobodila oko 45 milijuna kirija takvog joda. Profesorica Brown to uspoređuje s nadzemnim testiranjem nuklearnog oružja.“ (Deutsche Welle – Mitovi o Černobilu) Po neslužbenoj procjeni, preminulo je 400 000 ljudi, a Sovjetske su vlasti prijetile liječnicima da ne smiju stvarati nepoželjnu propagandu protiv njih. Učinci zračenja pojavili su se i na plodovima koji su bili izloženi radioaktivnim stanicama. Prvih nekoliko dana nakon eksplozije, emitirano je čak do 30 000 rendgena na sat i tridesetak vatrogasaca koji su po naredbi prvi došli gasiti požar bili su doslovno sprženi gama zračenjem. Sovjetske su ih vlasti svjesno žrtvovala i poslale bez adekvatne zaštite što im se vrlo zamjerilo jer su uspjeli prešutiti nesreću čak tri dana. Postavlja se pitanje kada bi vijest

uopće bila objavljena jer se šutilo o tome sve dok švedski meteorolozi nisu primijetili visok stupanj radioaktivnosti na svojoj odjeći. Nakon što je ukrajinski političar Vladimir Ščerbickij nazvao Moskvu da otkaže proslavu Dana rada, glavni mu je sovjetski lider Mihail Gorbačov prijetio kako će biti izbačen iz politike ako ne riješi problem u tišini. Nekoliko dana nakon eksplozije, napokon su započeli sa evakuacijom od oko 135 000 ljudi si Černobila, Pripjata i okolnih mjesta. Nakon devet dana bacanja 5 000 tona pijeska iz helikoptera, eksplozija je napokon ugašena, ali mnogi su piloti preminuli zbog izloženosti radijaciji. Tada su se Sovjetske vlasti počele opravdavati i minimalizirati opasnosti ove nesreće jer su uhvaćene u prešućivanju, isto kao što su to radile desetljećima kada se pričalo o problemima u državi. Ovo je dovelo do revolta stanovništva u Ukrajini koje je s pravom bilo vrlo ogorčeno i izgubilo je povjerenje prema Komunističkoj partiji. Također, samo šest radnika iz elektrane osuđeno je po raznim optužbama na samo nekoliko godina zatvora, dok je direktor elektrane Viktor Petrovič Brjukanov osuđen na deset godina zatvora. Nakon nesreće, glavni je problem bio što učiniti s ovom elektranom. Iako je rad bio iskoristiv, bio je težak zbog opasnosti za zdravlje zaposlenih, ali vrlo loša ekonomska situacija Sovjetskog Saveza ipak je utjecala na to da se proizvodnja nastavi u ostala tri reaktora. Nad četvrtim, oštećenim reaktorom izgrađen je sarkofag koji donekle štiti okoliš od radijacije, kao i betonska barijera debljine od 200 metara između sarkofaga i zgrade. Godine 1991. došlo je do požara u reaktoru broj dva pa je u njemu obustavljen rad, dok je 1996. godine obustavljen rad reaktora broj jedan. Tada je 15. prosinca 2000. godine tadašnji predsjednik Ukrajine Leonid Kučma odlučio da se obustavi rad posljednjeg reaktora, odnosno reaktora broj tri pa se ovaj datum vodi kao službeni datum potpunog prestanka rada nuklearne elektrane u Černobilu. U radijusu od 30 kilometara proglašena je Černobilska zona ili Zona isključenja u koju se, unatoč rizicima i na vlastitu odgovornost, vratio vrlo mali broj (uglavnom starijeg) stanovništva. „Ovaj starac koji vozi zaprežna kola živi u černobilskom području. On je jedan od njih 3.500 koji su odbili da odu odavde, ili su se vratili u svoja sela nakon eksplozije 1986. Divim im se, jer je svako od njih filozof na svoj vlastiti način. Ako ih pitate plaše li se, reći će vam da će radije umrijeti u svojoj kući od radijacije, nego na nekom tuđem mjestu od bolesti. Oni jedu hranu iz svojih vrtova, piju mlijeko svojih krava, i tvrde da su zdravi... ali ovaj starac je jedan od samo njih 400 koji su ostali živi do sada. I možda će se uskoro pridružiti broju od 3.100 svojih susjeda koji zauvijek počivaju u svojoj zemlji. Pokazuje se da su ovdje najhrabriji umrli prvi.“ (UPVH – Černobil danas). Iako je prošlo 35 godina od ove strašne nesreće, mnogi ukrajinski pa i svjetski stručnjaci još uvijek istražuju ove prostore i ovaj slučaj. Zanimljivo je i pomalo neobično što se životinjski i biljni svijet počeo naglo oporavljati unazad 20 godina. Ove su

prostore počele naseljavati životinje koje su bile gotovo u potpunosti istrebljene ili pred izumiranjem. Iako je 2016. godine izgrađen novi sarkofag u koji je uloženo oko 1.5 milijarda EUR, kako bi se stabilizirali uvjeti unutar centrale u idućih 100 godina, znanstvenici su otkrili neuobičajeno visoku koncentraciju emitiranih neutrona.

Slika 18: Novi sarkofag

Izvor: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/iznad-cernobila-postavljen-novi-zastitni-sarkofag-20161129> (pristup 25.08.2021.)

„Trenutačno je oko ovog slučaja mnogo nepoznanica, no nitko ne može isključiti mogućnost neke nove nesreće. Broj neutrona koje senzori očitavaju polako raste, pa je vrlo vjerojatno da se još nekoliko godina ništa neće dogoditi. Znanstvenici sada pokušavaju utvrditi hoće li ova tinjajuća reakcija sama od sebe stati, ili će eskalirati do razine na kojoj bi trebalo intervenirati kako bi se spriječila neka nova černobilska katastrofa.“ (Bug – Senzori u Černobilu otkrili da dijelovi reaktora i dalje tinjaju). Procjenjuje se da će Černobil biti radioaktivan još najmanje 50 000 godina, ali da ljudi te prostore mogu ponovno početi naseljavati za 900 godina. Smatra

se da će se najopasniji elementi do tada razložiti, ako se prije toga ne uloži u čišćenje kontaminacije. S druge strane, sada je relativno sigurno posjetiti ova područja za koja su turisti vrlo zainteresirani, a posjeti ih oko 40 000 godišnje. Od 2017. godine čak je dopušteno i odsjesti u obližnjem napuštenom gradu Pripjatu, ali putnicima je potrebna dozvola kako bi posjetili ovu kontaminiranu zabranjenu zonu koja košta oko 100 USD. Moraju potpisati izjavu o odgovornosti koja ih obavezuje da izbjegavaju kontakt s predmetima i vegetacijom i na sebi imati duge hlače i majice te zatvorenu obuću. Turistima je tijekom jednodnevnih izleta dostupno kraće razgledavanje Centra za posjetitelje, dok se tijekom višednevnih posjeta obilaze u potpunosti Černobil i Pripjat. Oni uključuju: reaktor broj četiri u kojem se dogodila eksplozija, Mobilni stožer 25. brigade, dekontaminiranu „Crvenu šumu“, spomenik „Život za život“, spomenik „Onima koji su spasili svijet“, zgradu vatrogasne postrojbe nuklearne elektrane, umjetno jezero i slično. Sve se ture rezerviraju minimalno 10 dana unaprijed kako bi se pripremila sva dokumentacija. Pri dolasku i odlasku svi su turisti dužni proći kroz stroj za utvrđivanje razine kontaminacije radijacije u ljudskom tijelu. Nakon ove provjere, vodič turiste oprema bijelim laboratorijskim ogrtačima i kapama, plastičnim navlakama za cipele, jednostavnim snimačima doze zračenja i značkama posjetitelja. Ova dodatna odjeća nije zaštitna, ali je namijenjena sprječavanju ulaska ili izlaska čestica koje se lijepe za vašu redovitu odjeću. Nakon prelaska mosta, dolazi se u Centar za posjetitelje. Na zidovima središta za posjetitelje nalaze se fotografije, uključujući neke od najgorih žarišta unutar zgrade reaktora te kratke video prezentacije o novom sarkofagu i planovima za budućnost. Moguć je ulazak i u kontrolne sobe koje su potpuno ispunjene brojnom tehnologijom još iz sovjetskog doba. Nakon kontrolnih soba posjećuje se spomenik Valerija Khodemchuka, inženjera koji je bio prva smrtna žrtva ove katastrofe. Pokopan je u ozračenim ruševinama srušene zgrade, a unatoč očajničkim naporima kolega i likvidatora, njegovo tijelo nikada nije pronađeno. Dakle, sarkofag nije samo grobnica u metaforičkom smislu, već je i stvarni grob ovog čovjeka. Na mjestu gdje je nekad planirana izgradnja reaktora broj 5 i 6, sada je formirano umjetno zeleno jezero, ispunjeno kišnicama. Na vrhu betonskih stupova, galebovi su sagradili svoja gnijezda pa uznemireno uzlijeću i kruže nad jezerom kada vide turiste. Na tornjevima i oko njih, mogu se vidjeti stare skele i brojne ruševine pa je sam obilazak pomalo nestabilan i nesiguran. Pristup unutrašnjosti iznimno je ograničen i nikada nije dio redovnih programa obilaska. Za takav pristup potrebno je posebno dopuštenje koje izdaje direktor pogona, a da bi se dopuštenje dobilo, minimalno dva tjedna prije mora se napisati profesionalno ili znanstveno pismo s detaljima zašto se želi vidjeti unutrašnjost pogona. Samo znatiželja, s druge strane, neće biti dovoljan razlog za ulazak. Ako uspije dobiti dopuštenje direktora pogona, turistu se

dodjeljuje poseban vodič koji ga provodi u unutrašnjost reaktora. Cijena ovog dodatnog obilaska je 50 EUR. U Kijevu tijekom veljače ove godine, ukrajinski je zamjenik ministra za zaštitu životne sredine i prirodnih resursa Bogdan Boruhovski, predstavio brend zonu oko Černobila kako bi privukao turiste. U bjeloruskom dijelu kontaminirane zone od oko 200 000 hektara rezervata, organizirao bi se lov na jelene. Logotip ove zone bio bi u obliku poklopca reaktora u Černobilu na kojem bi se oslikale crne trake koje bi predstavljale zrake dima. Mijenjao bi se svake godine jer bi crne trake (odnosno zrake) bile sve tanje i tanje. Turizam je već dozvoljen u rezervatu u kojem gosti dolaze promatrati divlje životinje. „Već desetljećima se u filmovima strave djeca onih koji su preživjeli neki oblik nuklearne nesreće prikazuju kao mutanti s dodatnim glavama, izobličenim dijelovima tijela ili kao boležljiva bića s visokim rizikom obolijevanja od raka. No najnovije istraživanje o djeci čiji su roditelji bili izloženi zračenju nakon černobilske katastrofe 1986. godine pokazuje upravo suprotno, odnosno da ona nemaju više DNK mutacija od druge djece čiji su roditelji živjeli u normalnim okolnostima.“ (Index.hr – Studija otkriva koliko DNK mutacija imaju djeca roditelja iz Černobila). Svi detalji o ovoj nesreći mogu se vidjeti od prošle godine i na HBO stranici iz mini serije Černobil. Otkako se počela emitirati, zainteresiranost za posjet porasla je za gotovo pedeset posto.

4.6. Slučaj – Pompeji

Pompeji (oskička riječ broj pet – pompe) su antički grad smješten na obali mora u blizini rijeke Sarno, točnije kraj Napulja, u južnoj talijanskoj pokrajini Kampaniji. On je podignut na vulkanskoj stijeni koja se uzdiže 30 metara iznad mora. Iako bez izvora vode, zbog strateškog položaja omogućavao je kontrolu morskog zaljeva ispod grada pa je bio privlačan ljudima. Najprije su ga nastanili Oski, a u 6.st. pr. Kr. bili su pod utjecajem Grka pa Etrušćana. Krajem 5.st. pr. Kr. preuzeli su ga Samničani, ratujući protiv Rima, ali su Pompeji pali pod rimskim kolonijama u 80. god. pr. Kr. U svijetu je poznat kao rimski grad koji je 62. godine pogođen strašnim potresom, a 24. kolovoza 79. godine uništen u erupciji vulkana Vezuva. Bio je zatrpan čak 1 600 godina pod slojem pepela prije nego je slučajno otkriven. Imao je oko 20 000 stanovnika i prostirao se na 64 hektara. Grad su činili brojni hramovi, tržnice, kazališta, radionice i trgovine. Činile su ga i pravokutne kuće raskošnih freski, kao i raskošne vile, a najpoznatija je bila Ciceronova. Temeljio se na trgovini vinom, uljem, tkaninama i ribljim umakom „arum“. Iako je vulkan mirovao više od 1 500 godina, tog kobnog dana, 24. kolovoza 79. godine, odlučio se probuditi. Stijene su se počele topiti i pretvarati u pjenu koja se sa plinovima formirala u stup i popela 15 kilometara u visinu na temperaturi od 700 stupnjeva Celzija. Izbačeno je kamenje kroz pola sata došlo do Pompeja i zajedno sa pepelom i vulkanskom vatrom prekrrio grad u naslage debljine tri metra brzinom od 160 kilometara na sat. Stanovnici nisu znali o čemu je riječ i izbezumljeno su trčali pokušavajući pri tome ponijeti barem dio bogatstva koje posjeduju, dok su robovi morali čuvati gospodare i njihovo vlasništvo. Oko 2 000 Pompejaca ostalo je u gradu i sklonilo se u podrumе nadajući se spasu kroz molitvu. No, kuće nisu bile dovoljno dobro građene da bi izdržale snagu vulkana. „Detaljan opis erupcije poznat je zahvaljujući Pliniju Mlađem, koji je i sam bio svjedok kataklizme. Dva pisma napisana povodom smrti svog ujaka Plinija Starijeg na zahtjev Kornelija Tacita donijela su precizna opažanja koja su kasnije potvrđena istraživanjima arheologa. Plinije Stariji je tada obnašao dužnost zapovjednika rimske ratne mornarice u obližnjem Mizenu. Iako je prvotno naumio istražiti djelovanje vulkana, primivši vijesti glasnika, Plinije je odlučio pomoći stanovnicima Pompeja. Oko 17 sati krenuli su spasilački brodovi prema Pompejima. No, snažan vjetar i tama koja je zahvatila grad onemogućili su pristup luci, pa su brodovi produžili dalje prema Stabiji. Poveden istraživačkim zanosom i znatiželjom, Plinije Stariji se u Stabiji previše približio ostacima koje je Vezuv izbacio te je omamljen plinovima koje je donio oblak umro.“ (Stara povijest – Pompeji – grad zaustavljen u vremenu). Stanovnici obližnjeg Herkulaneja kojih je bilo oko 5 000, također su smrtno

stradali pokušavajući pobjeći. Neki su izgorjeli, a neki su preminuli od toplinskog šoka. Herkulanej je vrlo brzo bio prekriven s oko 95 metara vulkanskih naslaga. Kasnije su pronađeni ostatci ljudskih kostiju uz samu obalu zaljeva. Bilo je dovoljno samo nekoliko sati nakon erupcije da se ulice Pompeja isprazne i ispune brojnim naslagama. Valovi su se zaustavili na jutro 25. kolovoza 79. godine.

Slika 19: Ruševine Pompeja

Izvor: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49375> (pristup 25.08.2021.)

Nekoliko dana nakon katastrofe došla je carska komisija kako bi organizirala pomoć za preživjele, a sljedeće je godine došao i car Tit koji je zaključio da nema prilika za obnovu ovih gradova. Ostatci ovih gradova pronađeni su krajem 16. stoljeća od strane arhitekta Domenica Fontane, dok su krajem 18. stoljeća započela iskopavanja koja su označavala početak razvoja arheologije kao moderne znanosti. U početku su iskopavanja uglavnom bila nestručna i praćena lovcima na blago, ali je 1860. godine talijanski arheolog Giuseppe Fiorelli postao voditelj arheološkog istraživanja. „Radi lakšeg proučavanja i orijentacije Fiorelli je grad podijelio na regije i blokove te je numerirao kuće. Fiorelli je razvio i tehniku stvaranja odljevaka tijela nalijevajući cement u udubine stvorene u vulkanskom pepelu u kojem su se raspala tijela. Svojim preciznim načinom proučavanja arheoloških naslaga, promatranja, bilježenja, očuvanja pronađenih nalaza i izvještavanja o rezultatima istraživanja Fiorelli je

znatno pridonio očuvanju drevnih Pompeja i stvaranju modernih arheoloških metoda. Iskapanja su uz prekide nastavljena sve do današnjih dana.“ (Stara povijest – Pompeji – grad zaustavljen u vremenu). Nakon erupcije vulkana, čitav je grad (zgrade, umjetnine, predmeti, ljudi) idućih 17 stoljeća ostao očuvan i netaknut. Nakon iskopavanja privatnih kuća, stručnjaci su mogli uvidjeti kako je to sve prije izgledalo i rekonstruirati arhitekturu iz čak 4.st. pr. Kr. Mumije ljudi su znanstvenicima ukazale na to da su ljudi onda imali savršene zube, iako nisu imali moderne paste za zube ili stomatologe. Ovo se pripisuje mediteranskom načinu prehrane. Po procjeni stručnjaka, samo je pitanje vremena kada će vulkan ponovno eruptirati jer se to do sada dogodilo već više od 50 puta, zadnji puta 1944. godine. Od 1997. Pompeji su na UNESCO-ovu popisu svjetske kulturne baštine, ali mnogi turisti predstavljaju prijetnju očuvanju za budućnost. Već su 18. stoljeću Pompeji postali turistička senzacija, a danas ih posjeti preko 2.5 milijuna turista godišnje kako bi vidjeli očuvano svjedočanstvo staroga Rima i jednu od najvećih prirodnih katastrofa. Drugo su najposjećenije arheološko talijansko mjesto za čiji je obilazak dovoljan jedan dan, a veličanstveni ostaci građevina i predmeta ih svakodnevno oduševljavaju, osobito dirljivi ostaci zagrljenih supružnika i djece.

Slika 20: Pronađene mumije u Pompejima

Izvor: <https://express.24sata.hr/life/ova-fotka-pompeja-postala-je-legendarna-11215> (pristup 25.08.2021.)

Tijela su se kasnije dodatno zaštitila gipsom, a znanstvenici su ih 2015. godine skenirali pomoću najnovijih CT skenera. „Najnovije tehnologije znanstvenicima su omogućile da tijela ispod gipsanih kalupa vide u sve tri dimenzije i da žrtve stravične erupcije napokon 'dobiju' svoja lica. Skenirano je ukupno 86 očuvanih tijela, a jedno od najočuvanijih je i tijelo četverogodišnjeg dječaka koji je, sudeći prema položaju tijela, bio pri svijesti kada je vulkan eruptirao. Njegovo je tijelo pronađeno uz roditelje i tijelo još jednog mlađeg djeteta koje je pronađeno u položaju sna u naručju svoje majke. Nove snimke su toliko detaljne da možemo vidjeti i odjeću koju je dječak imao na sebi, ali i njegov kostur. S druge strane, ni na jednoj žrtvi očuvani nisu ostali nos i oči koje je razgradila kombinacija pepela i vrućeg zraka.“ (24 sata – Pompeji: lica strave koja je vulkan 'zaledio' za vječnost). I dalje se vide razne pekare, kazališta, tržnice i uredi te groblja u kojima su se pokapali stanovnici grada. Tu je zanimljiv i Lupanarij (latinski lupa znači prostitutka) koji je bio najbolja javna kuća u gradu s brojnim sobama i kamenim krevetima. Može se posjetiti i Nacionalni arheološki muzej u Napulju u kojem se čuvaju kolekcije predmeta, posuđa, namještaja, nakita i slično, a mogu se vidjeti i razni kipovi i dekoracije egipatskog hrama Izeja posvećenog božici Izidi. Pronađena su brojna umjetnička djela i zbirka latinskih svitaka porijeklom iz Vile papirusa u Herkulaneju te predivne freske iz Vile misterija koja je bila podignuta izvan gradskih zidina. Najzanimljivija je freska duž zida blagovaonice oslikana prizorom svečanosti uvođenja žena u brak te preša za vino. „Tijekom iskapanja Herkulaneja i Pompeja za vladanja Bourbona istraživače je u nezgodan položaj stavilo otkriće umjetničkih djela s erotskim prizorima. Povremeno zatvoreni za javnost zbog negodovanja moralista, ti su radovi danas smješteni u tzv. Tajnoj sobi. Riječ je o više od stotinu kipova, mozaika i freski s eksplicitnim prikazima seksualnih odnosa običnih ljudi, ali i mitoloških bića i životinja.“ (Stara povijest – Pompeji – grad zaustavljen u vremenu). Atrakciju predstavlja i sam vulkan Vezuv, a moguće je doći do samog ruba kratera iako grotlo vulkana nije mirno. Prije deset godina, u Zagrebu u Galeriji Klovićevi dvori, održana je izložba pod nazivom „Pompeji – Život u sjeni Vezuva“ koja je nastala kulturnom suradnjom Hrvatske i Italije. „Goetheovim riječima, velika katastrofa koja je uništila život u Pompejima i Herkulaneju, jedna je od rijetkih koja je kasnijim generacijama pružila toliko užitka, uključujući i nas. Tako i ova izložba, donoseći dašak Pompeja i u Zagreb, pruža uvid u, zaustavljenu u vremenu, kulturu svakodnevice rimskoga grada druge polovice prvog stoljeća.“ (Fiolić, 2010: 3)

4.7. Slučaj – Hirošima i Nagasaki

Hirošima je osnovana 1589. godine na obali unutarnjeg mora Seto, a postala je gradsko središte tijekom razdoblja Meiji. Smještena je na ušću rijeke Ota sa sedam kanala pa grad dijeli na šest otoka koji izbijaju na Hirošimski zaljev. Osnovao ju je Mori Motonari, ali ju je pola stoljeća kasnije izgubio u bitci protiv Tokugawa Ieayasua. Kasnije je Hirošima postala sjedište Hana, a nakon ukidanja Hana napokon postaje dio pokrajine Chugoku, kao i sjedište prefektura Hirošima na zapadu Honshua, koji je najveći japanski otok. Postala je općina 1. travnja 1889. godine, a za vrijeme Prvog kinesko-japanskog rata bila je glavna baza za nabavu japanske vojske. Ovu je ulogu zadržala do Drugog svjetskog rata. U svijetu je Hirošima poznata kao prvi grad u povijesti na koji je bačena atomska bomba. Japansko je zrakoplovstvo 7. prosinca 1941. godine uništilo američku pacifičku flotu koja je bila stacionirana u Pearl Harboursu, a u kolovozu 1942. godine SAD pokreće tajni program razvoja atomske bombe, poznat kao „Projekt Manhattan“. Američki teorijski fizičar Robert Oppenheimer je 1943. godine postao glavni vođa tajnog laboratorija u Los Alamosu u Novom Meksiku. Vodio je tim briljantnih znanstvenika i nobelovaca poput Hansa Bethea i Nielsa Bohra. Američko je ratno zrakoplovstvo izvelo dva bombardiranja na Tokijo, 9. i 10. ožujka 1945. godine u kojem je poginulo preko 100 000 ljudi. Par mjeseci kasnije su dijelovi atomskih bombi prebačeni brodom na Marijansko otočje odakle su bombarderi B-29 lako dosegli Japan. On je ostao jedina država Osovinskog Sporazuma koja se nastavila boriti u Drugom svjetskom ratu pa je u lipnju 1945. godine američki Interim Committee predložio upotrebu usavršenog atomskog oružja protiv japanske vojne industrije. 16. srpnja u 05:30 ujutro izveden je pokus Trinity u Novom Meksiku, nakon čega je tadašnji predsjednik SAD-a Harry S. Truman odobrio misiju da se baci atomska bomba. „Dana 17. srpnja lideri Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država, premijer Winston Churchill (kasnije Klement Attlee), generalni sekretar CK KPSS Josif Staljin, predsjednik SAD-a Harry S. Truman, sastali su se na konferenciji u Potsdamu. Na konferenciji je 26. srpnja donesena Potsdamska deklaracija s američkim, britanskim i kineskim potpisom, a zemlje potpisnice u deklaraciji daju Japanu posljednju priliku za predaju, ili će uslijediti "brzo i potpuno uništenje". Japanski premijer Kantaro Suzuki je 27. srpnja odlučio ignorirati taj ultimatum, iako upotrijebljena riječ "mokusatsu" također znači i "bez komentara".“ (Indeks.hr – 75 je godina od bacanja atomskih bombi na japanske gradove: „Nezamislivi užas“). Kako je Hirošima bila jedan od gradova koji su bili do tada pošteđeni, odlučili su da će bombardirati nju. Tada su 6. kolovoza 1945. godine u 08:15 ujutro, američki bombarderi B-29 pod imenom

Enola Gay bacili atomsku bombu pod imenom „Little Boy“ (ili „Mališan“), tešku četiri tone i dugu tri metra s visine od oko 10 000 metara.

Slika 21: Enola Gay i njena postava

Izvor: <https://www.archyde.com/what-happened-to-the-enola-gay-the-plane-that-dropped-the-atomic-bomb-on-hiroshima-75-years-ago/> (pristup 25.08.2021.)

Eksplodirala je na visini od oko 600 metara iznad tla i izazvala toplotni udar temperature od oko 5 000 stupnjeva Celzija. Već je u prvim sekundama usmrćeno oko 70 000 ljudi, a kroz nekoliko mjeseci se ovaj broj poduplao zbog radijacije. Mnogi su se ugušili zbog nedostatka kisika ili ostali trajno slijepi zbog izrazite svjetlosti. Oblak prašine je bio visok preko 15 000 metara i vidio se na udaljenosti od preko 500 kilometara. Već dva dana kasnije, točnije 8. kolovoza 1945. godine, Sovjetski savez objavljuje rat Japanu. Dana 9. kolovoza 1945. godine, zrakoplov B-29 Superfortress Bockscar u 11:02 bacio je još jednu atomsku bombu pod nazivom „Fat Man“ (ili „Debeljko“), ovoga puta na Nagasaki. Eksplodirala je na visini od oko 500 metara i usmrtila preko 20 000 ljudi, a kroz par mjeseci se i ovaj broj poduplao zbog

radijacije. Ova je bomba, za razliku od one bačene na Hirošimu građena od uranija, građena od plutonija. Tada je 15. kolovoza japanski car Hirohito naciji objavio da je rat i službeno izgubljen, dok se Truman obratio svojoj masi riječima da su to čekali još od Pearl Harboursa i da je fašizam konačno mrtav. Mali broj ljudi koji je preživio ove nesreće nazvan je „hibakushe“ što bi značilo „odbačeni i prezreni“. Već se dugi niz desetljeća suočavaju kako sa psihičkim tako i sa fizičkim traumama i posljedicama ove nesreće. Prisjećaju se ljudi kojima su otpali ekstremiteti, oči iz duplji te unutarnji organi iz utrobe. Suočavaju se sa posljedicama radijacije pa trpe razne simptome poput glavobolja, krvarenja, gubitka kose, dijareje, a najviše se bore sa raznim vrstama karcinoma. Reiko Hada imala je devet godina kada je bomba eksplodirala u Nagasakiju. „Stigla sam do ulaza u kuću, mislim da sam čak i zakoračila unutra, ali se onda sve odjednom dogodilo. Zasljepljujuće svjetlo zabljesnulo je pred očima. Boje su bile: žuta, bež i narančasta, sve pomiješane zajedno. Nisam imala vremena ni zapitati se o čemu se radi, u trenutku je sve postalo potpuno bijelo. Činilo mi se da sam ostala sama na svijetu. Sljedećeg trenutka čula se glasna grmljavina i onda sam se onesvijestila.“ (BBC News – Hirošima i Nagasaki : 75 godina od atomske bombe). Svjedočila je teškim povredama koje je bomba izazvala. „Mnogi su bježali preko planine Konpira ka našoj strani. Ljudima su ispadale oči, kosa im je otpadala u pramenovima, skoro svi su bili goli, sa užasnim opekotinama, a i koža im je visila. Moja majka je zgrabila ručnike i deke iz kuće i zajedno za drugim ženama, pvela ove ljude ka najvećoj zgradi u selu gdje su mogli makar leći. Tražili su vodu, a majka mi je rekla da je donesem i pronašla sam nekoliko limenki pa sam otišla do rijeke i donijela im vodu. Neki su umrli poslije samo jednog gutljaja.“ (BBC News – Hirošima i Nagasaki : 75 godina od atomske bombe). Procjenjuje se da je umrlo preko 200 000 ljudi, a uništena je i većina zgrada u radijusu od pet kilometara. Svake godine ova mjesta posjeti oko dva milijuna turista, koji dolaze odati počast stradalima u napadu. Godine 1948. započeo je pokret „No more Hiroshimas“ (Nema više Hirošime) kojim je izgrađen cijeli kompleks muzeja i spomenika. Cijelo ovo područje prostire se na 12 000 kvadratnih metara i predstavlja netaknuti Memorijalni park mira Hirošima koji je svjedočio ovoj tragediji, a nalazi se na UNESCO-voj listi svjetskog kulturnog nasljeđa. U parku se nalazi velika Kupola mira i Spomenik oko crnoga stupa koji obilježava epicentar eksplozije na kojem piše: „Počivaj u miru, jer se pogreška neće ponoviti.“. Najvažniji dio Parka je Memorijalni muzej mira koji počinje velikim vratima na kojim je ispisana riječ „mir“ na 49 jezika, što se najbolje vidi noću kada su vrata osvijetljena. Tu su i Fontana molitve, Most mira, Plamen mira (koji će gorjeti do dana kada svo nuklearno oružje nestane sa Zemlje) i spomenik Djevojačke škole u Hirošimi na kojoj je ispisana poznata formula " $E = MC^2$ ", koja stoji iza načela atomske bombe. Između

Kupole mira i Muzeja nalazi se grobnica za poginule na kojoj je ispisano oko 220 000 imena, a svake se godine održava komemoracija njima u čast. S druge strane ceste, točno nasuprot Vrata mira, stoji brončani kip Majke i djeteta koji prikazuje majku koja štiti dojenče ispred sebe, nagnuta naprijed, dok drugo dijete drži iza njenih leđa. Predstavlja volju za preživljavanjem, ali i obilježava scene koje su se zaista dogodile u to vrijeme. Još jedan poseban element Parka mira je Zvono mira, visoko japansko zvono težine preko tone koje visi unutar kupolaste četveronožne građevine na postolju okruženom jezercem. Posjetitelji su pozvani da ga pozvone, ali ne previše snažno jer je za njih mir krhka stvar.

Slika 22: Zvono mira

Izvor: <https://www.hiroshima-navi.or.jp/en/post/007116.html> (Pristup 25.08.2021.)

Svake se godine 6. kolovoza u 08:15 ljudi okupljaju u Memorijalnom parku kako bi čuli udar Zvona mira, a onda se navečer ponovno okupljaju na ceremoniji „Toro Nagashi“ („Tok lampiona“) u kojoj pale šarene papire i puštaju u zrak, a svaki predstavlja izgublenu dušu toga dana. U Parku postoji i Dječji spomenik mira u počast mladoj Sadako Sasaki, koja je preživjela napad, ali kasnije umrla od leukemije. Sa svojim je mlađim bratom pobjegla iz ruševina kuće u lađu kroz rijeku punu mrtvih. S obzirom na veliku izloženost zračenju,

razboljela se i odbila je lijekove jer je obitelj bila u dugovima. Stalno je izrađivala ždralove od papira jer se prema japanskoj legendi time može steći želja. Na njenom kipu ljudi danas često ostavljaju papirnate ždralove kao simbol mira, a njeni ždralovi krase Arizonski spomenik u Pearl Harboru, Trumanovu knjižnicu u Independenceu, Missouri, Mirovnu knjižnicu u Austriji i grad São Paulo u Brazilu. Austrijski pisac Karl Bruckner opisao je njen život u knjizi „Sadako hoće živjeti“.

Slika 23: Kip Sadako Sasaki

Izvor: <https://www.flickr.com/photos/stones55/37562129585> (pristup 25.08.2021.)

Uz sve navedeno, mogu se posjetiti i sveta mjesta koja su ostala očuvana nakon tragedije poput: Hrama Sofukiji, Hrama Kofukiji, Crkve Oura i slično. U blizini Washingtona, kod

aerodroma Dulles, nalazi se Muzej zrakoplovstva u kojem je zrakoplov Enola Gay, a dobio je ime po majci pilota koji je toga dana upravljao njime. Unazad pet godina sve se više primjećuje priljev Amerikanaca, što ukazuje na rastući međunarodni interes. Keiko Ogura jedna je od Hibakusha koja vodi Hiroshimine tumače za mir, a zadaća joj je educirati ove međunarodne posjetitelje. Ona osposobljava i ostale preživjele da svoje priče prenose na engleskom jeziku i svake godine sudjeluje u otvorenim svjedočenjima koja se održavaju u muzeju. „Zahvaljujući drugim organizacijama, ove se priče probijaju širom svijeta. Na primjer, Clifton Truman Daniel, unuk predsjednika Harryja S. Trumana, čovjeka koji je naredio atomsko bombardiranje, radi s Hibakusha Stories. Ova neprofitna organizacija spaja preživjele od atomske bombe zajedno s potomcima napadača. Daniel je bio prvi član obitelji Truman koji je posjetio Japan kada ga je pozvala obitelj Sadako Sasaki.“ (National Geographic – Hiroshima tourism is more popular than ever). Ari Beser redatelj je i autor knjige „Nuklearna obitelj“ u kojoj je ispričao priču o stotinama tisuća ljudi izravno pogođenih nuklearnom tehnologijom. Inače, unuk je poručnika Jacoba Besera, jedinog američkog vojnika na oba B-29, koji je bacio spomenute atomske bombe.

4.8. Slučaj – 11-9

Svjetski trgovački centar bio je kompleks od sedam građevina u donjem dijelu Manhattana u New Yorku. Njegova dva najviša i najpoznatija tornja poznata kao „Blizanci“ otvorena su 4. travnja 1973. godine, ali uništena u terorističkom napadu 11. rujna 2001. godine. Naime, napadi 11. rujna uglavnom su ubrzani jer je Osama Bin Laden, čelnik militantne islamske organizacije Al-Qaede, uoči napada imao naivna uvjerenja da su Sjedinjene Američke Države slabe. Glavni operativni planer ovoga napada bio je Khalid Sheikh Mohammed (u medijima često nazivan "KSM") koji je već sredinom 90-ih planirao raznijeti desetak američkih aviona u Aziji. Ključni dijelovi zavjere oblikovali su se u Hamburgu. Otmičari, od kojih je većina bila iz Saudijske Arabije, nastanili su se u SAD-u mnogo prije napada. Putovali su u malim grupama, a neki od njih prošli su i komercijalnu letačku obuku i putem e-maila obavještavali vođe o napretku zavjere. Da bi prikrrio svoje aktivnosti, jedan od napadača zvan Atta, pisao je poruke kao da piše svojoj djevojci Jenny koristeći kodove. U jednoj je poruci napisao: „Prvi semestar započinje za tri tjedna ... Devetnaest certifikata za privatno obrazovanje i četiri ispita.“ (Britannica – September 11 attacks). Navedenih devetnaest certifikata bilo je kod koji je predstavljao devetnaest otmičara Al-Qaede, dok su četiri ispita predstavljala ciljeve napada. U rano jutro 29. kolovoza 2001. Atta je nazvao napadača Binalshibha i rekao da ima zagonetku koju je pokušao riješiti: „Dva štapa, crtica i kolač sa štapom dolje - što je to?“ (Britannica – September 11 attacks). Nakon razmatranja pitanja, Binalshibh je shvatio da mu Atta govori da dva štapa predstavljaju broj jedanaest, a kolač sa štapom dolje broj devet. Odnosno, da će se napadi dogoditi za dva tjedna, točnije 11. rujna. Kada je stigao ovaj datum, skupine napadača ukrcale su se u četiri zrakoplova na tri zračne luke Istočne obale, a ubrzo nakon polijetanja onesposobile su posade, od kojih su neke izbodene rezačima kutija koje su napadači tajno prenijeli. Tada su preuzeli kontrolu nad zrakoplovima i krenuli prema zapadnoj obali. U 8:46 ujutro prvi zrakoplov, let American 11 koji je dolazio iz Bostona, pilotiran je u sjeverni toranj Svjetskog trgovačkog centra u New Yorku. Većina promatrača ovo je u početku protumačila kao nesreću u kojoj je sudjelovao mali prigradski avion. Drugi zrakoplov, let 175 United Airlinesa, također iz Bostona, udario je u južni toranj sedamnaest minuta kasnije. Tada su krenule sumnje da su SAD napadnute. Svaka je građevina teško oštećena i izbili su plamenovi. Uredski radnici koji su bili zarobljeni iznad mjesta udara u zgradama su ili skakali u smrt ili se suočavali sa teškim požarima. Treći zrakoplov, let 77 tvrtke American Airlines, polijećući iz zračne luke Dulles u blizini Washingtona udario je u 9:37 ujutro na jugozapadnu stranu Pentagona. Posljednji, četvrti zrakoplov, let United

Airlinesa 93 iz Newarka u državi New Jersey, srušio se u 10:03 u blizini Shanksvillea u selu Pennsylvania nakon što su njegovi putnici pokušali svladati njihove napadače. U 9:59 sati teško oštećeni južni toranj Svjetskog trgovačkog centra srušio se, a sjeverni toranj pao je dvadeset i devet minuta kasnije.

Slika 24: „Blizanci“ nakon napada

Izvor: <https://studentski.hr/vijesti/na-danasnji-dan/video-9-11-napad-koji-je-promijenio-tijek-americke-i-svjetske-povijesti> (pristup 25.08.2021.)

Određeni broj drugih zgrada u blizini kula Blizanaca pretrpio je ozbiljnu štetu, a nekoliko ih je kasnije također palo. Požari na mjestu Svjetskog trgovačkog centra tinjali su čak više od tri mjeseca. Spasilačke akcije započele su gotovo odmah kada se cijela zemlja pokušala suočiti s ogromnim gubicima. „Gotovo 3 000 ljudi je stradalo: oko 2.750 ljudi u New Yorku, 184 u Pentagonu i 40 u Pennsylvaniji; svih 19 terorista također je umrlo. Ukupno je u New Yorku bilo više od 400 policajaca i vatrogasaca, koji su izgubili živote nakon što su pohrlili na mjesto događaja i u tornjeve.“ (Britannica – September 11 attacks). Za razliku od relativno izoliranog mjesta napada na Pearl Harbor 1941. godine, s kojim su se ubrzo uspoređivali

dogadjaji od 11. rujna, Svjetski trgovački centar ležao je u srcu jednog od najvećih svjetskih gradova. Stotine tisuća ljudi iz prve su ruke bili svjedoci napada, dok su milijuni gledali kako se tragedija odvija uživo na televiziji. U danima koji su uslijedili, snimci napada su se bezbroj puta prikazivali u medijima, kao i scene gomile ožalošćenih ljudi okupljenih na „Ground Zero“ tražeći voljene nestale osobe. S obzirom da su tornjevi bili u središtu financijske četvrti New Yorka, svjetska su tržišta bila jako poljuljana, a tržnice New Yorka zatvorene danima. Nakon toga tržišta su pretrpjela rekordne gubitke. Dokazi koje su SAD brzo prikupile jasno su pokazali da je za napade odgovorna islamska militantna skupina Al-Qaeda. Oni su imali sjedište u Afganistanu i uspostavili su prisan odnos s talibanskom policijom koja je nakon toga odbila američke zahtjeve za izručenjem Bin Ladena i okončanjem tamošnje aktivnosti Al-Qaede. Po prvi put u svojoj povijesti Sjevernoatlantski savez (NATO) pozvao se na članak 5., dopuštajući svojim članovima da kolektivno reagiraju u samoobrani, a 7. listopada američke i savezničke vojne snage pokrenule su napad na Afganistan. U roku od nekoliko mjeseci tisuće militantata ubijeno je ili zarobljeno. Kongres je donio i američki Zakon o patriotu i uspostavljeno je Odjeljenje za nacionalnu sigurnost na razini vlade. Unatoč uspjehu u izazivanju razaranja i smrti, napadi 11. rujna bili su strateški neuspjeh za Al-Qaedu. „Osama bin Laden pogrešno je procijenio moguće reakcije SAD-a na napade 11. rujna, za koje je vjerovao da će imati jedan od ova dva oblika ishoda: povlačenje s Bliskog istoka u skladu s američkim povlačenjem iz Somalije 1993. ili još jedan neučinkovit krug napada raketama slično onima koji su uslijedili nakon bombardiranja Al-Qaede na američka veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji 1998. Nije se dogodio niti jedan od ova dva scenarija.“ (Britannica – September 11 attacks). U rujnu 2001. godine tadašnji predsjednik George W. Bush objavio je da želi da Osama Bin Laden bude uhvaćen živ ili mrtav. Izdana je nagrada u iznosu od 25 milijuna američkih dolara za informacije koje bi dovele do ubojstva ili zarobljavanja Bin Ladena. Međutim, on je izbjegao zarobljavanje, uključujući i ono u prosincu 2001. godine, kada su ga američke snage pronašle u planinama Tora Bora na istoku Afganistana. Nakon toga mu se gubi trag, a smatralo se da živi negdje u plemenskim regijama Afganistana. Američka ga je obavještajna služba na kraju locirala u Pakistanu, u gradu Abbottabad i u ranim jutarnjim satima 2. svibnja 2011. godine, po nalogu tadašnjeg američkog predsjednika Baracka Husseina Obame, mali tim američkih mornara napao je njegov kompleks i ubio čelnika Al-Qaede. Fizička i simbolična praznina ostavljena uništenjem kule Blizanaca ispunjena je 3. studenog 2014. godine, nakon deset godina građenja, otvaranjem novog Svjetskog trgovačkog centra (nebodera od 541,3 metra), a tu se nalaze i Nacionalni spomenik i Muzej 11. rujna. Unutar površine od 8 hektara, nalaza se dva ribnjaka, Sjeverni i Južni, koji

zauzimaju točne otiske kule Blizanaca. Na bazenima se nalaze najveći umjetni slapovi u Sjevernoj Americi, a obrubljeni su brončanim pločama ispisanim imenima žrtava napada 11. rujna, kao i imenima šestorice ljudi koji su poginuli u bombaškom napadu na kamion u veljači 1993. godine. Ostatak područja između dva jezera i oko njih dizajniran je poput uređenog vrta sa šumarcima bijelog hrasta, prošaranim popločanim prostorima gdje se ljudi mogu okupiti ili sjediti i mirno razmišljati. Među više od 400 stabala u šumi koja okružuje bazene nalazi se i „Drvo preživjelih“, stablo kruške Callery koje je otkriveno kao teško oštećeno u Ground Zero, uklonjeno i njegovano, a zatim vraćeno u nalazište i postavljeno 2010. godine.

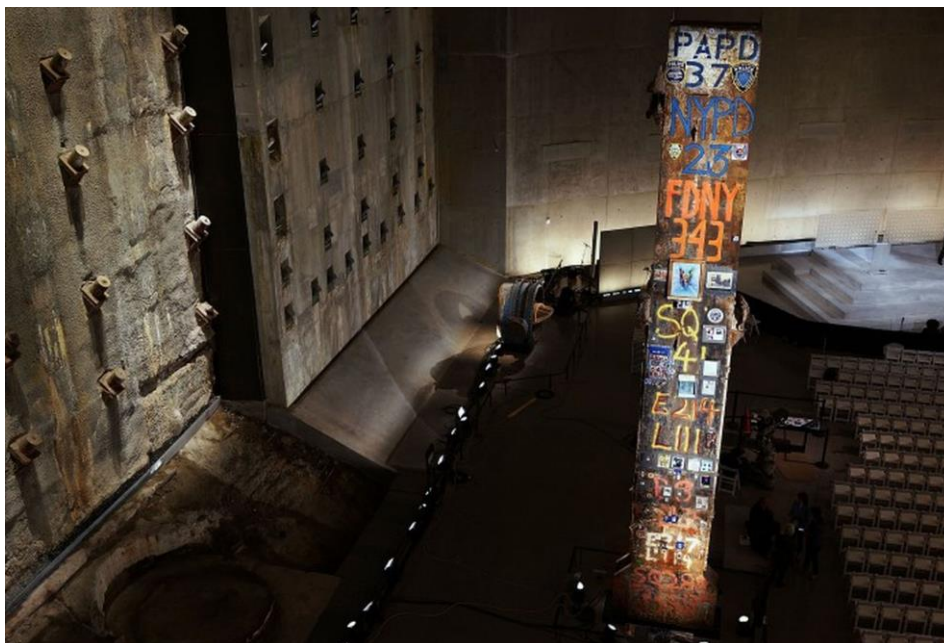

Slika 25: Drvo preživjelih

Izvor: <https://www.911memorial.org/visit/memorial/survivor-tree> (pristup 25.08.2021.)

Muzejsku memorijalnu dvoranu krasi gotovo 3 000 pločica (koje predstavljaju žrtve napada u rujnu 2001. i veljači 1993. godine), oslikanih plavim akvarelom kojim je umjetnik Spencer Finch pokušao uhvatiti boju neba na dan napada 11. rujna. U središtu pločica nalazi se citat iz Vergilijeve Eneide: „Nijedan vas dan neće izbrisati iz sjećanja na vrijeme.“ Zakladna dvorana muzeja, soba je s visokim stropovima, površine gotovo 14 000 četvornih metara, a obuhvaća dio preživjelog potpornog zida Svjetskog trgovačkog centra. Prikazuje „posljednji stup“ dug

čak 11 metara na koji su radnici i ostali lijepili poruke tijekom operacija čišćenja Ground Zero.

Slika 26: Posljednji stup ispunjen porukama

Izvor: <https://www.dailyrecord.co.uk/news/real-life/gallery/pictures-look-inside-911-museum-3545995> (pristup 25.08.2021.)

Međunarodni utjecaj napada 11. rujna demonstrira se duž rampe koja se spušta u Muzej, multimedijском izložbom na kojoj su zabilježena sjećanja ljudi iz 43 zemlje na 28 jezika. Godišnje ovo mjesto posjeti čak oko 45 milijuna ljudi. Vodiči ih provode kroz ture u trajanju od oko 90 minuta, a karte se mogu kupiti po cijeni od oko 110 USD. Zabranjeno je fotografiranje kako bi se poštovalе žrtve stradanja. 11. rujna Memorijalni je muzej zatvoren za javnost, ali je otvoren za članove obitelji osoba koje su stradale u napadu. Također, svake se godine na ovaj datum obilježava „Tribute in Light“ (Počast u svijetlu) koja osvjetljava dvije plave zrake na noćnom nebu predstavljajući gubitak tornjeva i žrtava, a ujedno predstavlja i najmoćniju svjetlosnu projekciju na Zemlji.

5. Empirijsko istraživanje

Istraživanje znanja, stavova i zainteresiranosti ispitanika o mračnom turizmu

U daljnjem tekstu vidjet će se postavljeni problemi i ciljevi ovoga istraživanja, način njegova provođenja i sam uzorak te na kraju testiranje postavljenih hipoteza koje će se prihvatiti ili odbaciti.

5.1. Problem istraživanja

Turisti su različito motivirani za ovu vrstu turizma. Kod nekih je motivacija za boljim upoznavanjem prošlosti i iz znatiželje, dok je kod većeg broja ljudi motivacija ipak osjećajnost. Svatko ponaosob shvaća ljudsku patnju. Neki su turisti povezani s tragedijama iz prošlosti na način da su i sami bili prisutni tijekom njih i preživjeli ili su njihovi bližnji stradali u njima. Dok neki mogu kontrolirati emocije prilikom posjeta na mjestima gdje su se nekada dogodile tragedije, drugi ih doživljavaju vrlo osobno i budu potreseni. Postavlja se pitanje koliko zapravo emocije i neznanje turista o ovoj temi utječu na motivaciju za ovakvom vrstom putovanja.

5.2. Cilj istraživanja

Ovim se istraživanjem želi ispitati koliko su ljudi uopće upoznati sa terminom „mračni turizam“ i njegovim djelovanjem, analizirati njihove stavove o istome te jesu li zainteresirani za posjećivanje takvih mjesta kroz tri hipoteze:

Hipoteza 1: Mračni turizam ima tržište i potencijal daljnjeg razvitka kod građana Republike Hrvatske.

Hipoteza 1a: Građani Republike Hrvatske imaju interes za destinacije mračnog turizma u zemlji i inozemstvu.

Hipoteza 2: Destinacije mračnog turizma u Hrvatskoj (i svijetu) imaju prostora za inovacije i proširenje ponude.

Istraživanje se provelo putem anonimnog anketnog upitnika izrađenog kroz Google obrasce, koji je sastavljen za potrebe ovog diplomskog rada. Odabrana je ova vrsta upitnika kako bi se

uključila šira populacija iz različitih županija i dobili bolji i konkretniji rezultati. Iako je tema osjetljive (ili za neke čak i uvredljive) prirode, pitanja su uglavnom općenita i ne bi trebala emocionalno pogoditi sudionike.

5.3. Način provođenja istraživanja

Istraživanje se provelo putem anonimnog anketnog upitnika tijekom srpnja i kolovoza 2021. godine na uzorku od 174 ispitanika i obuhvatilo je gotovo sve starosne dobi kako bi se dobio što bolji uvid u stvarno stanje. Također, ispitanici su bili iz različitih mjesta stanovanja, odnosno različitih županija.

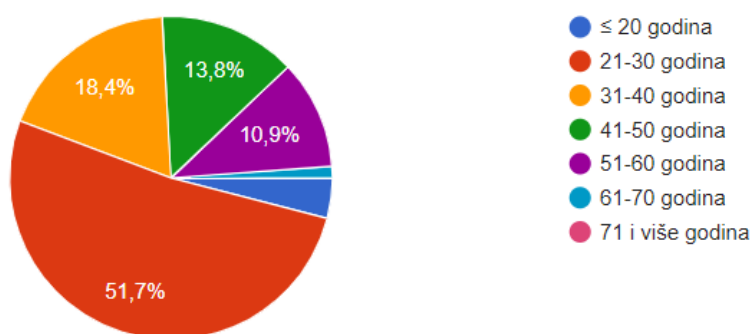
5.4. Uzorak istraživanja

Kroz sljedećih 26 grafikona, uvidjet će se kako se točno provelo ovo istraživanje, nakon čega će se moći zaključiti hoće li se hipoteze prihvatiti ili odbaciti.

Grafikon 1: Struktura ispitanika prema njihovoj dobnoj skupini

Koja ste dobna skupina?

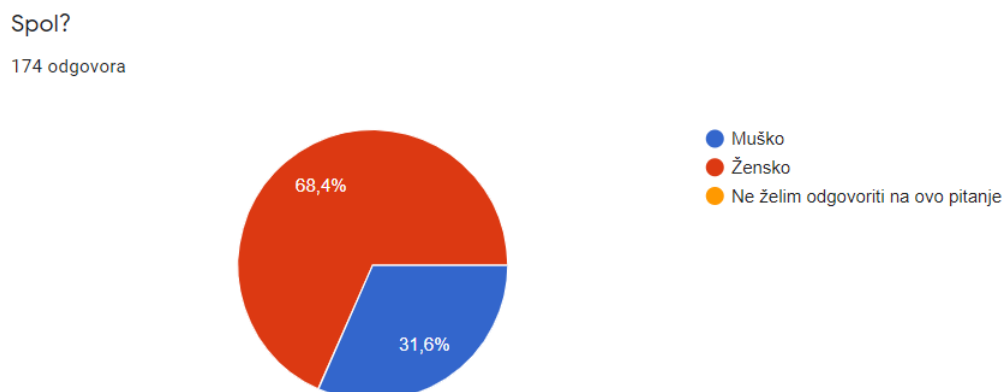
174 odgovora

Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 1 se može vidjeti kako je nešto više od pola ispitanika (točnije njih 90) u dobnoj skupini 21-30 godina, 31 ih je u dobnoj skupini 31-40 godina, 24 ih je u dobnoj skupini 41-50 godina, 19 ih je u dobnoj skupini 51-60 godina, 7 ih je u dobnoj skupini ≤20 godina, dok ih je 2 u dobnoj skupini 61-70 godina.

Grafikon 2: Struktura ispitanika prema njihovom spolu

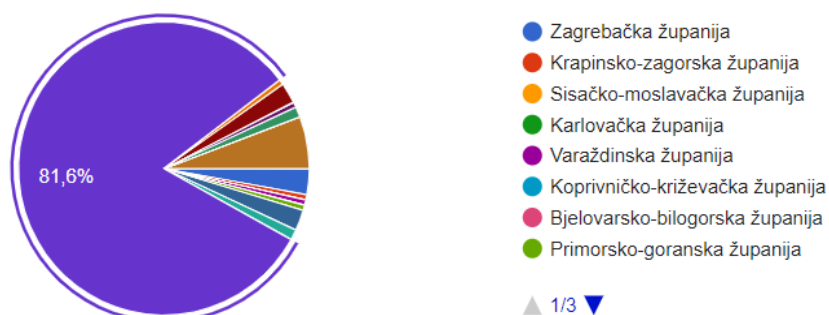

Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 2 se može vidjeti kako je u ovome istraživanju sudjelovala pretežito ženska populacija, točnije njih 119.

Grafikon 3: Struktura ispitanika prema županiji u kojoj žive
Županija u kojoj stanujete?

174 odgovora

Izvor: Osobno istraživanje autorice

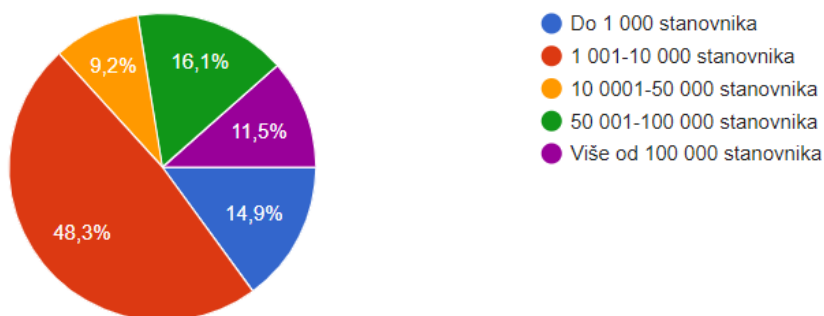
Iz grafikona 3 se može vidjeti kako je većina ispitanika iz Osječko-baranjske županije, točnije njih 142. Iz Županije Grad Zagreb sudjelovalo je 10 ispitanika, dok je iz Zagrebačke županije sudjelovalo njih 5. Iz Vukovarsko-srijemske i Virovitičko-podravске županije sudjelovalo je po 4 ispitanika. Iz Istarske i Brodsko-posavske županije sudjelovalo je po 2 ispitanika, dok je

iz Šibensko-kninske, Primorsko-goranske, Splitsko-dalmatinske, Krapinsko-zagorske i Varaždinske županije sudjelovao po 1 ispitanik.

Grafikon 4: Struktura ispitanika prema broju stanovnika u mjestu u kojem žive

Broj stanovnika u mjestu u kojem živite?

174 odgovora

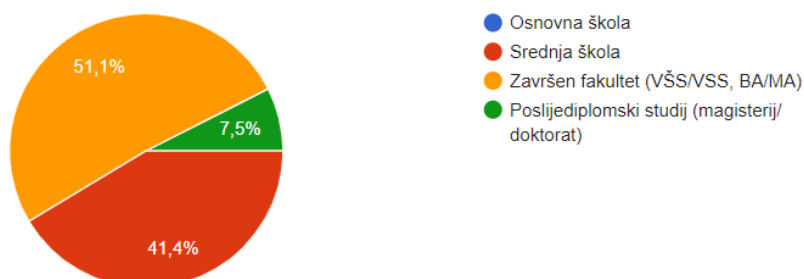
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 4 se može vidjeti kako nešto manje od pola ispitanika (točnije njih 84) živi u mjestu u kojem se nalazi do 10 000 stanovnika. Njih 16 žive u mjestu u kojem se nalazi do 50 000 stanovnika. Njih 28 živi u mjestu u kojem se nalazi do 100 000 stanovnika. Njih 20 živi u mjestu u kojem se nalazi više od 100 000 stanovnika, dok njih 26 živi u mjestu u kojem se nalazi manje od 1 000 stanovnika.

Grafikon 5: Struktura ispitanika prema njihovom stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja?

174 odgovora

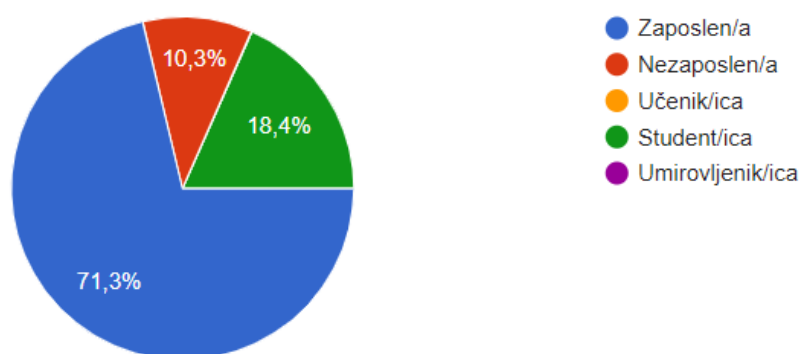
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 5 se može vidjeti da više od pola ispitanika (točnije njih 89) ima završen fakultet, njih 72 ima završenu srednju školu, dok ih 13 ima završen poslijediplomski studij.

Grafikon 6: Struktura ispitanika prema trenutnom statusu

Trenutni status?

174 odgovora

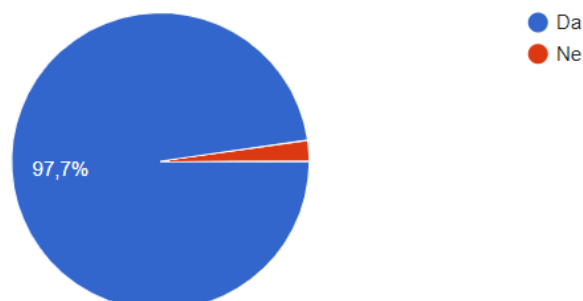
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 6 se može vidjeti kako je velika većina ispitanika (točnije njih 124) zaposleno, njih 32 još studiraju te ih je 18 koji nisu zaposleni.

Grafikon 7: Prikaz rezultata zainteresiranosti ispitanika za putovanja

Volite li putovati?

174 odgovora

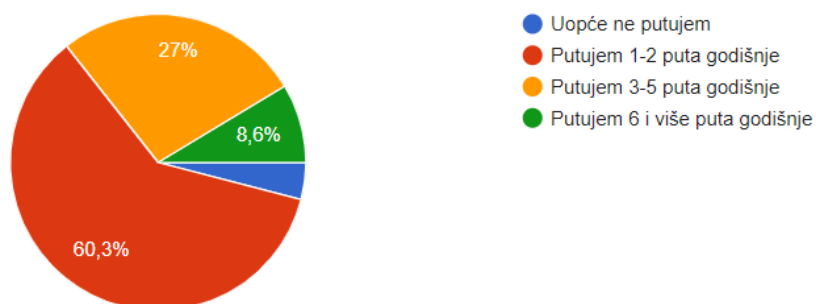
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 7 se može vidjeti kako gotovo svi ispitanici (točnije njih 170) vole putovati, dok ih 4 ne voli.

Grafikon 8: Prikaz rezultata učestalosti putovanja ispitanika

Koliko često putujete?

174 odgovora

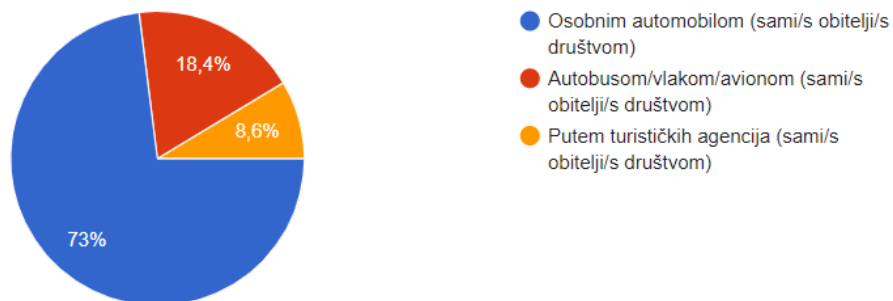
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 8 se može vidjeti da više od pola ispitanika (točnije njih 105) putuje uglavnom 1-2 puta godišnje, njih 47 putuje 3-5 puta godišnje, njih 15 putuje 6 i više puta godišnje, dok ih 7 uopće ne putuje.

Grafikon 9: Prikaz rezultata preferiranja načina putovanja ispitanika

Koji način putovanja najviše preferirate?

174 odgovora

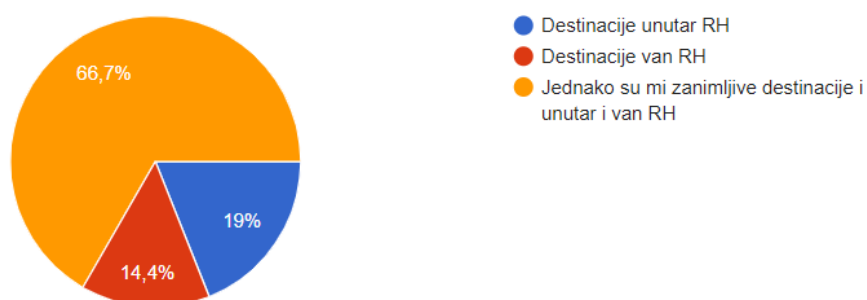
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 9 se može vidjeti kako velika većina ispitanika (točnije njih 127) preferira put osobnim automobilom, dok ih 32 preferira put autobusom/vlakom/avionom te njih 15 putem turističke agencije.

Grafikon 10: Prikaz rezultata zanimljivosti destinacija ispitanika

Jesu li vam zanimljivije destinacije unutar ili van Republike Hrvatske?

174 odgovora

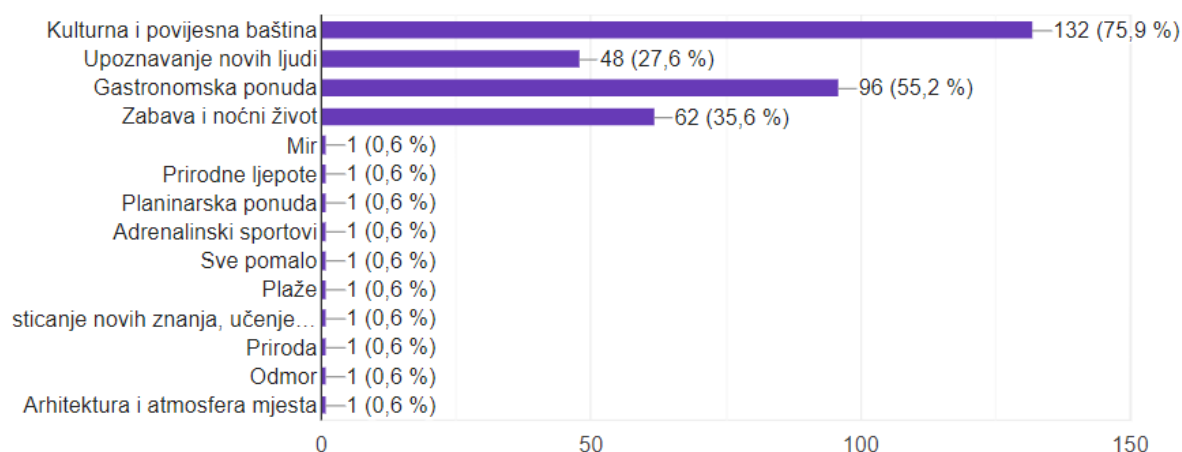
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 10 se može vidjeti kako više od pola ispitanika (točnije njih 116) smatra da su jednako zanimljive destinacije i unutar i van RH. Njih 33 smatra da su zanimljivije destinacije unutar RH, dok ih 25 smatra da su zanimljivije destinacije van RH.

Grafikon 11: Rezultati istraživanja ispitanika o privlačnosti odlaska u drugu zemlju

Što vas najviše privlači prilikom odlaska u drugu zemlju? (Moguće više odgovora)

174 odgovora

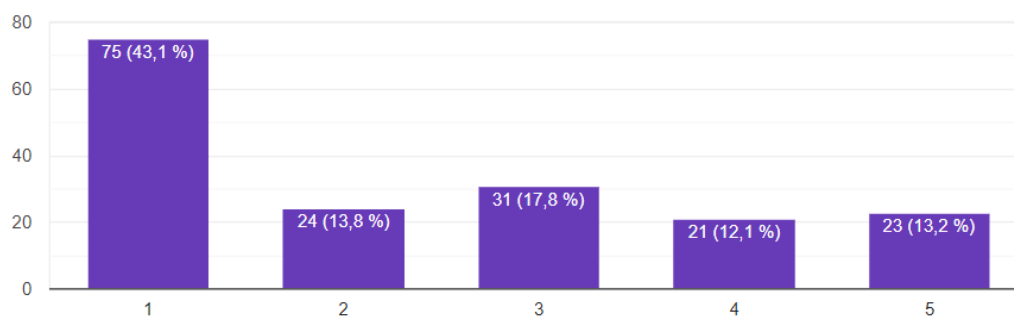
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 11 se može vidjeti da veliku većinu ispitanika (točnije njih 132) prilikom odlaska u drugu zemlju najviše privlači kulturna i povijesna baština. Njih 48 privlači upoznavanje novih ljudi. Njih 96 privlači gastronomska ponuda. Njih 62 privlači zabava i noćni život. Po 1 ispitanik smatra da ga prilikom odlaska u drugu zemlju privlače i mir, prirodne ljepote, planinarska ponuda, adrenalinski sportovi, plaže, stjecanje novih znanja, arhitektura itd. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 12: Rezultati ispitanika o poznavanju termina „mračni turizam“

Jeste li upoznati sa terminom „mračni turizam“?

174 odgovora

Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 12 se može vidjeti da skoro polovica ispitanika (točnije njih 75) uopće nije bila upoznata s terminom mračni turizam. Njih 24 je vrlo malo upoznato s ovim terminom. Njih 31 je djelomično upoznato s ovim terminom. Njih 21 je mnogo upoznato s ovim terminom, dok ih je 23 u potpunosti upoznato.

Grafikon 13: Rezultati ispitanika o asocijacijama na pojam „mračni turizam“

Na što vas asocira pojam „mračni turizam“?

117 odgovora

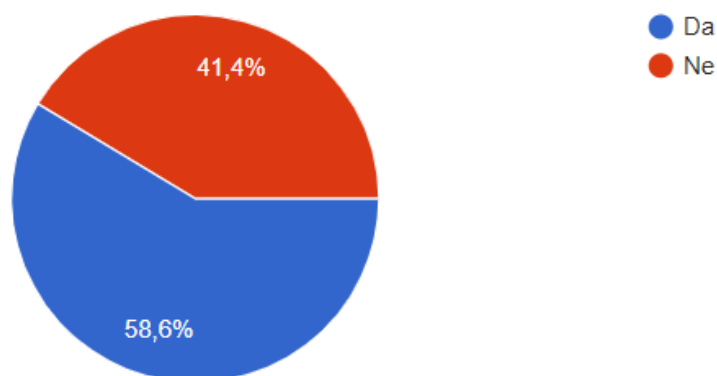
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Na pitanje je odgovorilo 117 ispitanika, a iz liste sa grafikona 13 se može vidjeti kako ih ovaj pojam uglavnom asocira na nešto negativno. Neki od odgovora su: „Ništa dobro.“, „Na mrak.“, „Na nešto tragično.“, „Na mjesta koja su opasna.“, „Na siromaštvo i jad.“, „Na kriminal i nasilje.“, „Na propali turizam.“, „Na turizam koji se odvija po noći.“, „Na ilegalne radnje u turizmu.“ Itd.

Grafikon 14: Rezultati ispitanika za zainteresiranosti za ovakvu vrstu putovanja

Jeste li zainteresirani za ovakvu vrstu putovanja?

174 odgovora

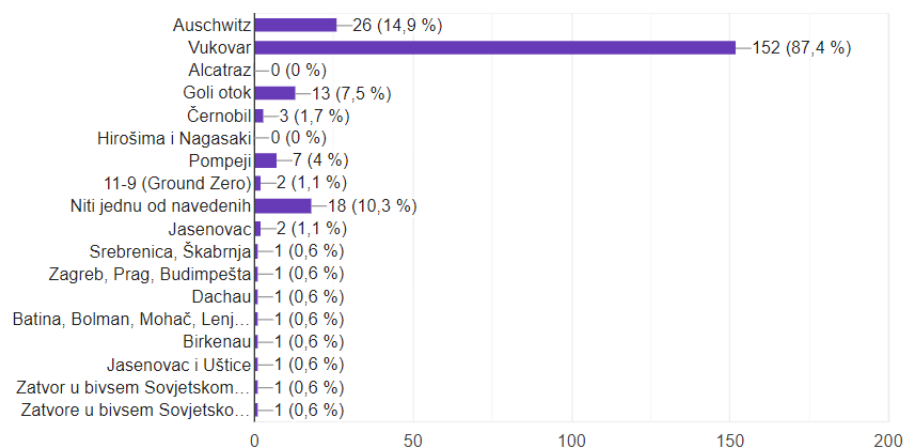
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 14 se može vidjeti da je više od pola ispitanika (točnije njih 102) zainteresirano za ovakvu vrstu putovanja.

Grafikon 15: Rezultati ispitanika koju su od navedenih destinacija već posjetili

Koju ste od navedenih destinacija već posjetili? (Moguće više odgovora)

174 odgovora

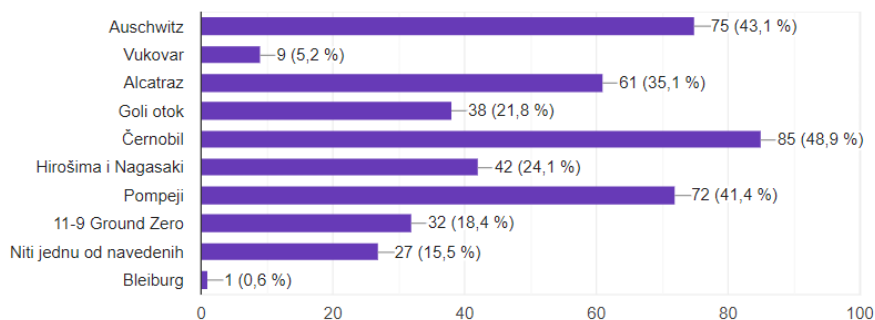
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 15 se može vidjeti da je čak 152 ispitanika od njih 174 posjetilo Vukovar. Njih 26 posjetilo je Auschwitz, 13 Goli otok, 3 Černobil, 7 Pompeje i 2 11-9. Zanimljivo je da nitko od ispitanika nije posjetio Alcatraz te Hirošimu i Nagasaki. 18 ispitanika nije posjetilo niti jednu od navedenih destinacija. Neki su ispitanici dodali kako su posjetili Jasenovac, Srebrenicu, Mohač, zatvore u bivšem Sovjetskom savezu itd. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 16: Rezultati ispitanika koju bi od navedenih destinacija željeli posjetiti

Koju od navedenih destinacija bi željeli posjetiti? (Moguće više odgovora)

174 odgovora

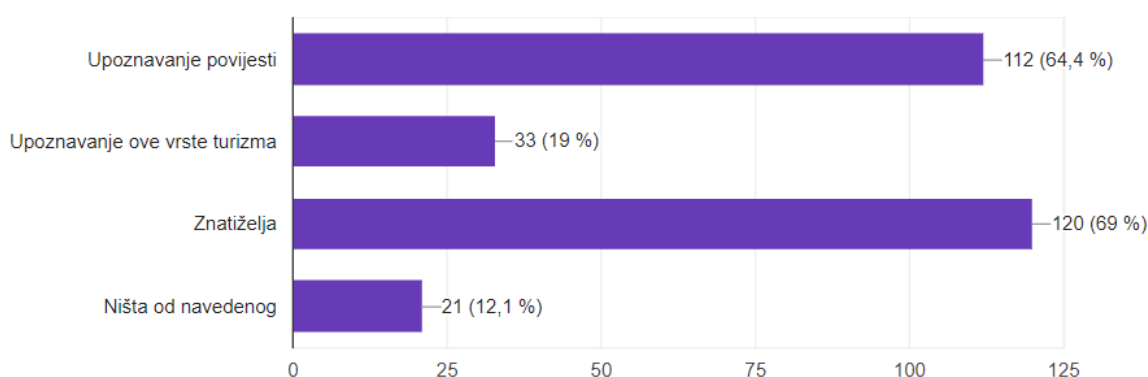
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 16 se može vidjeti kako najviše ispitanika (točnije njih 85) želi posjetiti Černobil. Njih 75 želi posjetiti Auschwitz, 72 Pompeje, 61 Alcatraz, 42 Hirošimu i Nagasaki, 38 Goli otok, 32 11-9 te 9 Vukovar. Njih 27 ne bi htjelo posjetiti ništa od navedenog, dok je 1 ispitanik dodao da bi htio posjetiti i Bleiburg. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 17: Rezultati ispitanika o razlogu posjete ovakvih destinacija

Koji bi bio razlog posjete? (Moguće više odgovora)

174 odgovora

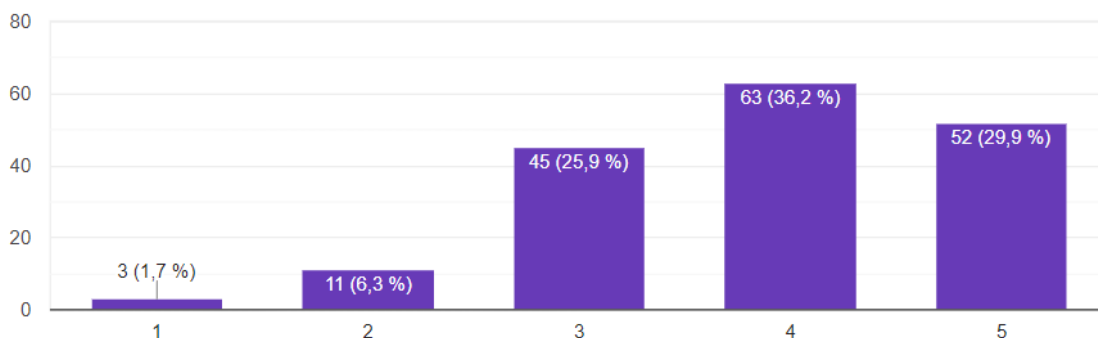
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 17 se može vidjeti kako 120 ispitanika želi posjetiti neku od destinacija mračnoga turizma čisto iz znatiželje, dok ih 112 privlači upoznavanje povijesti. 33 ispitanika je zainteresirano za upoznavanje ove vrste turizma, dok ih 21 ne privlači ništa od navedenog. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 18: Rezultati ispitanika o privlačnosti turista za ovakvu vrstu turizma

Po vašoj procjeni koliko ovakva vrsta turizma može privući turiste?

174 odgovora

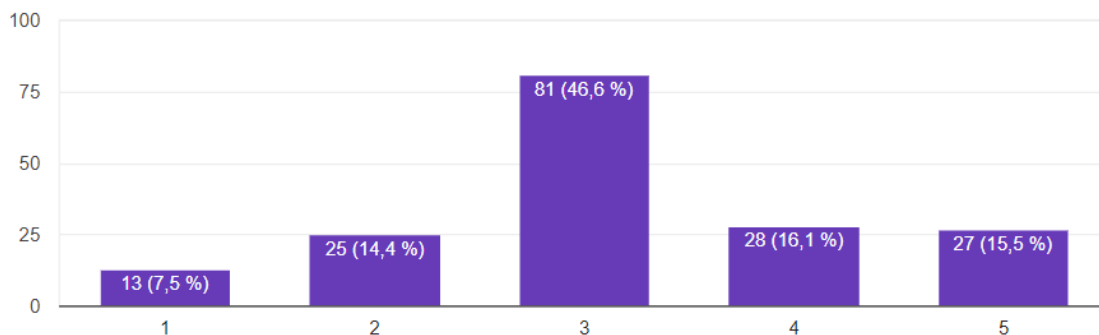
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 18 se može vidjeti da 3 ispitanika smatraju da ovakva vrsta turizma uopće ne privlači turiste. 11 ispitanika smatra da ovakva vrsta turizma vrlo malo privlači turiste. 45 ispitanika smatra da ovakva vrsta turizma djelomično privlači turiste. 52 ispitanika smatra da ovakva vrsta turizma u potpunosti privlači turiste. Najveći broj ispitanika, točnije njih 63, smatra da ovakva vrsta turizma mnogo privlači turiste.

Grafikon 19: Rezultati ispitanika o buđenju negativnih emocija kod turista za ovakvu vrstu turizma

Smatrate li da ova vrsta turizma budi negativne emocije kod turista?

174 odgovora

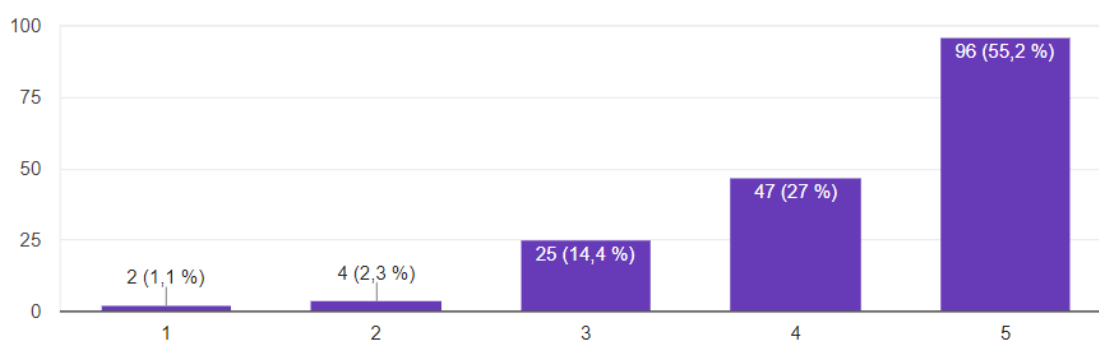
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 19 se može vidjeti da 13 ispitanika smatra da ovakva vrsta turizma uopće ne budi negativne emocije kod turista. 25 ispitanika smatra da ovakva vrsta turizma vrlo malo budi negativne emocije kod turista. 28 ispitanika smatra da ova vrsta turizma mnogo budi negativne emocije kod turista, dok ih 27 smatra da ih budi u potpunosti. Najveći broj ispitanika, točnije njih 81, smatra da ova vrsta turizma djelomično budi negativne emocije kod turista.

Grafikon 20: Rezultati ispitanika na pitanje smatraju li da ova vrsta turizma pomaže u boljem upoznavanju povijesti

Smatrate li da ova vrsta turizma pomaže u boljem upoznavanju povijesti?

174 odgovora

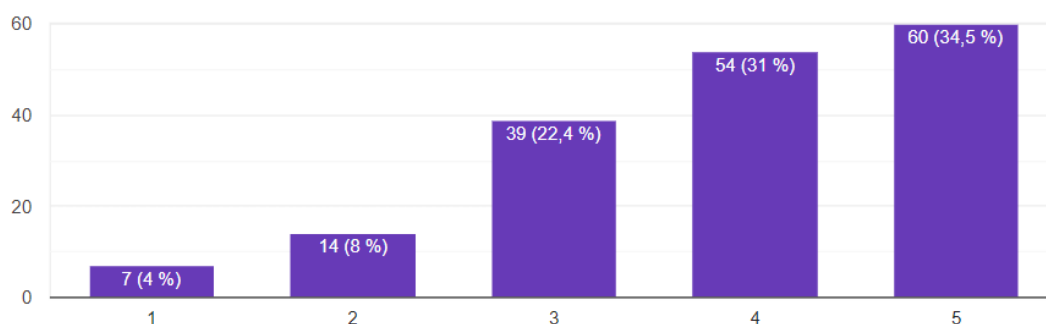
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 20 se može vidjeti da 2 ispitanika smatraju da ova vrsta turizma uopće ne pomaže u boljem upoznavanju povijesti. 4 ispitanika smatra da ova vrsta turizma vrlo malo pomaže u boljem upoznavanju povijesti. 25 ispitanika smatra da ova vrsta turizma djelomično pomaže u boljem upoznavanju povijesti. 47 ispitanika smatra da ova vrsta turizma mnogo pomaže u boljem upoznavanju povijesti. Najveći broj ispitanika, točnije njih 96, smatra da ova vrsta turizma u potpunosti pomaže u boljem upoznavanju povijesti.

Grafikon 21: Rezultati ispitanika o primjerenosti posjećivanja mjesta na kojima su počinjeni zločini

Smatrate li primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini?

174 odgovora

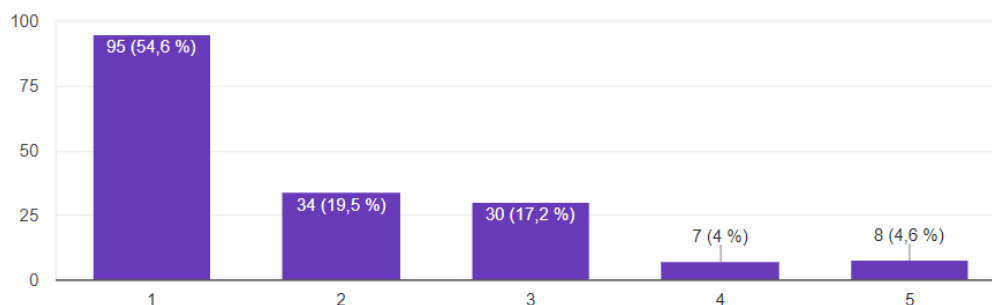
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 21 se može vidjeti kako 7 ispitanika uopće ne smatra primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini. 14 ispitanika vrlo malo smatra primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini. 39 ispitanika djelomično smatra primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini. 54 ispitanika mnogo smatra primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini. Najveći broj ispitanika, točnije njih 60 u potpunosti smatra primjerenim posjećivanje mjesta na kojima su počinjeni zločini.

Grafikon 22: Rezultati ispitanika o mišljenju kako ova vrsta putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta

Smatrate li da se uvođenjem ove vrste putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta?

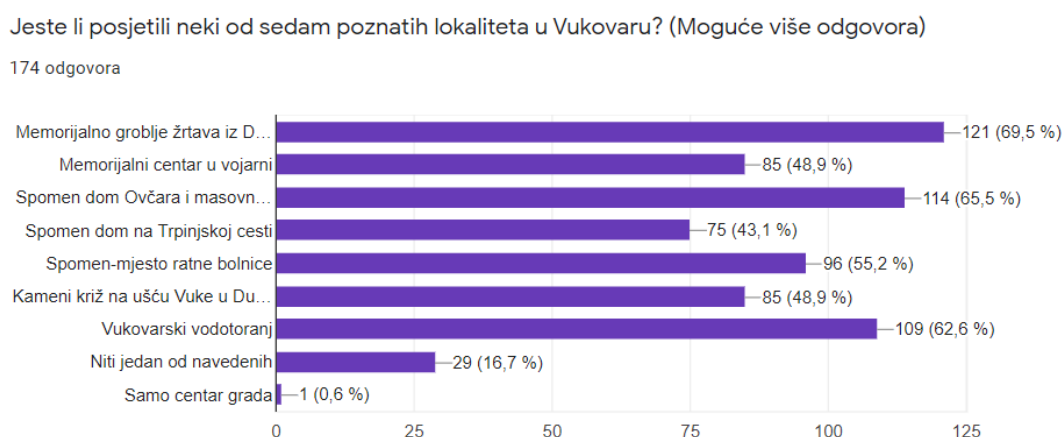
174 odgovora

Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 22 se može vidjeti da najveći broj ispitanika, točnije njih 95 uopće ne smatra da se ovom vrstom putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta. 34 ispitanika vrlo malo smatra da se ovom vrstom putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta. 30 ispitanika djelomično smatra da se ovom vrstom putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta. 7 ispitanika smatra da se ovom vrstom putovanja mnogo iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta. 8 ispitanika u potpunosti smatra da se ovom vrstom putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta.

Grafikon 23: Rezultati ispitanika o posjećenosti sedam poznatih lokaliteta u Vukovaru

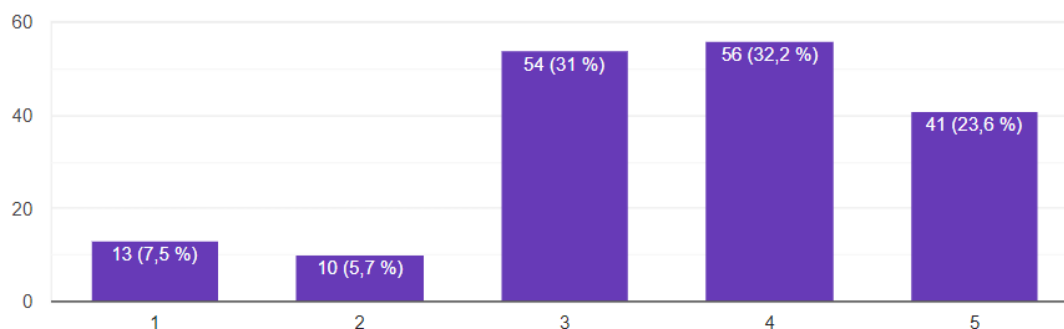
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 23 se može vidjeti da je najveći broj ispitanika, točnije njih 121, posjetilo Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata. Njih 114 posjetilo je Spomen dom Ovčara i masovne grobnice, 109 Vukovarski vodotoranj, 96 Spomen-mjesto ratne bolnice. Njih 85 posjetilo je Memorijalni centar u vojarni te Kameni križ na ušću Vuke u Dunav, dok je 75 posjetilo Spomen dom na Trpinjskoj cesti. 29 ispitanika nije posjetilo niti jedan od navedenih lokaliteta, dok je 1 ispitanik dodao kako je posjetio samo centar grada Vukovara. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 24: Rezultati ispitanika o zadovoljstvu sa ponudom ovih lokaliteta

U kojoj ste mjeri zadovoljni ponudom ovih lokaliteta?

174 odgovora

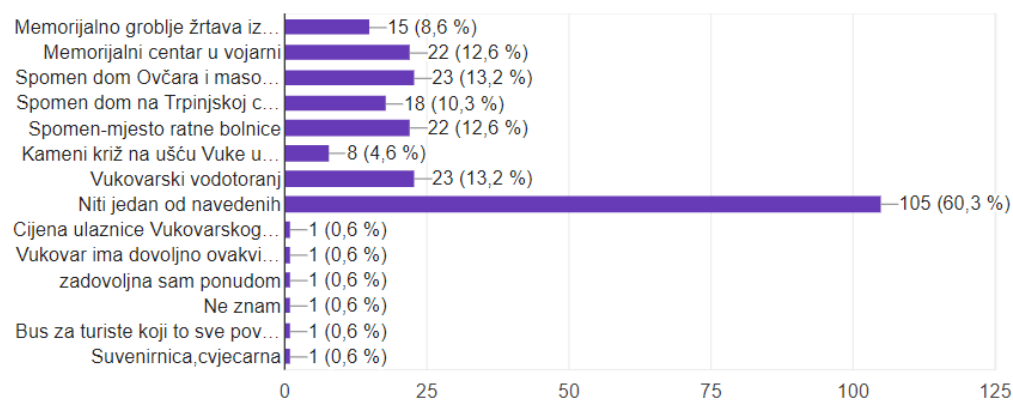
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 24 se može vidjeti da 13 ispitanika uopće nije zadovoljno sa ponudom ovih lokaliteta. 10 ispitanika je vrlo malo zadovoljno sa ponudom ovih lokaliteta. 54 ispitanika su djelomično zadovoljna sa ponudom ovih lokaliteta, dok ih je 45 u potpunosti zadovoljno sa ponudom ovih lokaliteta. Najveći broj ispitanika, točnije njih 56 je mnogo zadovoljno sa ponudom ovih lokaliteta.

Grafikon 25: Rezultati ispitanika o mogućem proširenju ponuda ovih lokaliteta

Smatrate li da bi se neka od ovih ponuda mogla proširiti? (Moguće više odgovora)

174 odgovora

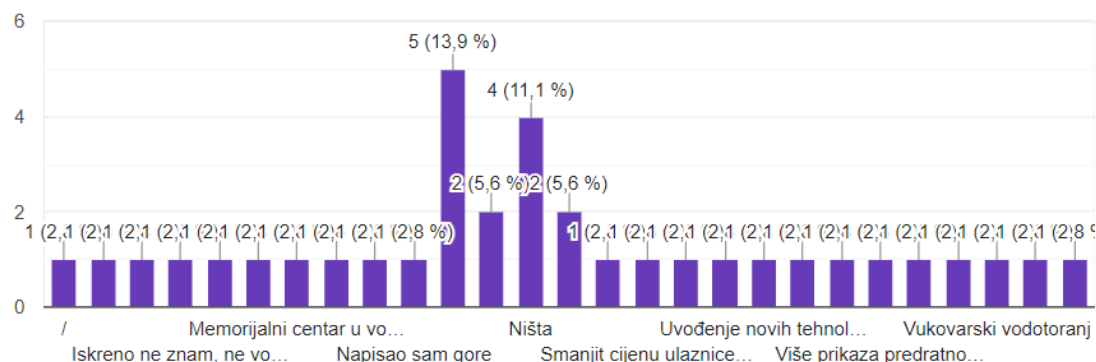
Izvor: Osobno istraživanje autorice

Iz grafikona 25 se može vidjeti da najveći broj ispitanika, točnije njih 105, smatra da nema potrebe za proširenjem ovih ponuda. 23 ispitanika smatra kako bi se mogle proširiti ponude Spomen doma Ovčara i masovnih grobnica te Vukovarskog vodotoranja. 22 ispitanika smatra kako bi se mogle proširiti ponude Memorijalnog centra u vojarni te Spomen-mjesta ratne bolnice. 18 ispitanika smatra kako bi se mogla proširiti ponuda Spomen doma na Trpinjskoj cesti. 15 ispitanika smatra kako bi se mogla proširiti ponuda Memorijalnog groblja žrtava iz Domovinskog rata, dok ih 8 smatra kako bi se mogla proširiti ponuda Kamenoga križa na ušću Vuke u Dunav. Po 1 ispitanik je dodao kako bi se mogle sniziti cijene ulaznica na Vukovarski vodotoranj, dodati još suvenirnica i cvjećara te uvesti autobus za turiste koji bi obilazio svih sedam lokaliteta. Važno je napomenuti kako je za ovo pitanje ponuđena mogućnost za više odgovora.

Grafikon 26: Rezultati ispitanika o mogućim inovacijama lokaliteta u Vukovaru

Što bi predložili kao moguću inovaciju ovih lokaliteta?

36 odgovora

Izvor: Osobno istraživanje autorice

Na ovo je pitanje odgovorilo 36 ispitanika. Iz grafikona 26 se može vidjeti da su neke od predloženih inovacija sljedeće: dodavanje suvenirnica, cvjećara i kafića, novija infrastruktura, kronologija zbivanja i psihološki pristup, dodavanje edukacijskih ploča, slika i videozapisa na kojima bi bili opisani događaji, smanjenje cijena ulaznica na Vukovarski vodotoranj, uvođenje gastronomske ponude, snimanje igranog filma o Spomen-mjestu ratne bolnice,

uvođenje novih tehnologija za prikaz kulturnih dobara, uvođenje VR (virtual reality) prikaza, veći fokus na prikaz predratnog stanja u Vukovaru, a manje na ratni te osnivanje agencije koja će se u Vukovaru baviti konkretno mračnim turizmom.

5.5. Testiranje hipoteza istraživanja

Na temelju odgovora ispitanika došlo je do konkretnijih rezultata pomoću kojih se saznalo znanje i zainteresiranost ljudi za mračni turizam i njegove destinacije, koje su posljednjih nekoliko desetljeća u sve većem usponu. Na temelju rezultata ovoga istraživanja, donijela se odluka o prihvatanju ili odbacivanju postavljenih hipoteza istraživanja.

Hipoteza 1: Mračni turizam ima tržište i potencijal daljnjeg razvitka kod građana Republike Hrvatske.

Na temelju pitanja „Jeste li upoznati sa terminom „mračni turizam“?“ može se vidjeti da gotovo polovica ispitanika do sada nije bila upoznata s ovim terminom, ali na temelju pitanja „Jeste li zainteresirani za ovakvu vrstu putovanja?“ može se vidjeti da više od polovice ispitanika je zainteresirano za ovakvu vrstu putovanja. Iako se na temelju pitanja „Na što vas asocira pojam „mračni turizam“?“ može vidjeti da veliku većinu ispitanika ovaj pojam asocira na nešto negativno, tragično, ilegalno i slično, na temelju pitanja „Po vašoj procjeni koliko ovakva vrsta turizma može privući turiste“ i „Smatrate li da ova vrsta turizma pomaže u boljem upoznavanju povijesti?“ može se vidjeti da velika većina ispitanika smatra kako ova vrsta turizma privlači mnoge turiste i pomaže u boljem upoznavanju povijesti. Dakle, hipoteza se prihvaća jer mračni turizam doista ima već svoje tržište, ali ima i potencijal za daljnji razvoj.

Hipoteza 1a: Građani Republike Hrvatske imaju interes za destinacije mračnog turizma u zemlji i inozemstvu.

Na temelju pitanja „Koji ste od navedenih destinacija već posjetili?“ može se vidjeti da je velika većina ispitanika već posjetila neke od ponuđenih destinacija. Kako se i očekivalo, uglavnom se tu radilo o posjeti Vukovara koji je u našoj zemlji i blizu je. S druge strane, ugodno iznenađenje je bilo što su ispitanici posjetili dosta destinacija mračnog turizma i izvan zemlje, ponajviše Auschwitz. Također, na temelju pitanja „Koji od navedenih destinacija bi

željeli posjetiti?“ može se vidjeti da mnogo ispitanika ima interes za posjet brojnim destinacijama mračnog turizma izvan zemlje, ponajviše Černobil, a na temelju pitanja „Koji bi bio razlog posjete?“ može se zaključiti kako njihov interes za ovim destinacijama najviše budi znatiželja i upoznavanje povijesti. Dakle, hipoteza se prihvaća jer građani Republike Hrvatske imaju veliki interes za destinacije mračnog turizma u zemlji i izvan nje.

Hipoteza 2: Destinacije mračnog turizma u Hrvatskoj (i svijetu) imaju prostora za inovacije i proširenje ponude.

Na temelju pitanja „Jeste li posjetili neki od sedam poznatih lokaliteta u Vukovaru?“ može se vidjeti kako je velika većina ispitanika posjetila svih sedam lokaliteta, ponajviše Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Spomen dom Ovčaru te Vukovarski vodotoranj, a na temelju pitanja „U kojoj ste mjeri zadovoljni ponudom ovih lokaliteta?“ može se zaključiti da je više od polovice ispitanika zadovoljno ponudama. Na temelju pitanja „Smatrate li da bi se neka od ovih ponuda mogla proširiti?“ može se vidjeti da velika većina ispitanika smatra da nema potrebe za proširenjem ovih ponuda, no na temelju pitanja „Što bi predložili kao moguću inovaciju ovih lokaliteta?“, 36 ispitanika imalo je razne prijedloge. Dakle, hipoteza se prihvaća jer destinacije mračnog turizma u Hrvatskoj i svijetu imaju prostora za neke inovacije, kao i proširenje ponuda.

6. Zaključak

Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća može se primijetiti kako tempo života raste i ubrzava se sukladno sa rastom i inovacijama u informacijsko-komunikacijskom (ICT) sektoru. Zbog toga dolazi do sve veće potrebe za odmorom i slobodnim vremenom, a samim time i potrebe za turizmom. Svaka turistička destinacija je robna marka koju turisti prepoznaju i ocjenjuju, a uspješna marka smatra se prepoznatljivim proizvodom, uslugom, osobom ili mjestom obogaćenim na način koji potrošač percipira kao relevantnu, jedinstvenu i održivu dodanu vrijednost koja najbolje odgovara njihovim potrebama. Mračni se turizam pozicionira kao snažan inovativni proizvod u turističkom sektoru, s posebnom temom i pripadajućom naracijom. Iako se smatra moralnim fenomenom i budi etička i moralna pitanja, korist od njegova istraživanja leži u onome što on može otkriti. Vrlo se malo zna o odnosu između marketinga i mračnog turizma pa zaposlenici u ovom sektoru igraju bitnu ulogu u prenošenju poruke i vode računa o izbjegavanju cenzuriranja detalja. S obzirom da korisnici nisu pasivni primatelji, nego su često ispred tržišta u smislu potreba za inovacijama, dolazi do sve veće potrebe za korištenjem platformi društvenih medija u angažmanu s posjetiteljima. Na društvenim mrežama mjesta genocida i zločina dijele prostor sa slikama slavnih osoba, kućnih ljubimaca, rođendana i obitelji. Na ovaj se način istovremeno slavi dubina popularne kulture i privlačnost posjetitelja s nepomirljivim užasom takvih stranica. Smrt se smatra sastavnim dijelom života pa je njeno pretvaranje u turističke ponude istovremeno prihvatljivo i kontroverzno jer ljude jednako privlači npr. nuklearna eksplozija i prometna nesreća. Glavni problem u sektoru mračnog turizma u Hrvatskoj (posebice u Vukovaru) je što je ekonomija opterećena brojnim ratnim i poslijeratnim problemima poput oštećenja velikih industrija, lošeg poslijeratnog modela privatizacije, financijske i ekonomske krize, gubitka izvoznih tržišta itd. Sadašnje destinacije mračnog turizma imaju dobre pristupe i ponude, ali isto tako imaju i mnogo prostora za razvoj pa se u sljedećim godinama može očekivati kako će mračni turizam sve više rasti na popularnosti.

7. Literatura

7.1. Radovi

1. Bažulić, M. (2015) *Mračni turizam na primjeru Auschwitza*. Završni rad. Karlovac: Veleučilište u Karlovcu
2. Jaman, L. (2020) *Mračni turizam na primjeru Alcatraza*. Diplomski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
3. Šerić, N. (2017) *Usporedba stanja i mogućnosti mračnog turizma u Hrvatskoj i svijetu*. Završni rad. Split: Sveučilište u Splitu

7.2. Stručni članci

1. Čvek, I. (2018) Goli otok. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 2 (2). URL: <https://hrcak.srce.hr/247460> [pristup 05.07.2021.]
5. Fiolić, M. (2010) Pompeji – život u sjeni Vezuva. *Pro tempore – časopis studenata povijesti*, 7 (8-9). URL: <https://hrcak.srce.hr/185823> [pristup 13.07.2021.]
3. Lennon, J. (2017) Dark Tourism. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. URL: <https://researchonline.gcu.ac.uk/en/publications/dark-tourism> [pristup 10.07.2021.]

7.3. Mrežne stranice

1. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53712690> [pristup 17.06.2021.]
2. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> [pristup 17.06.2021.]
3. Bug. URL: <https://www.bug.hr/dogadjaji/senzori-u-cernobilu-otkrili-da-dijelovi-reaktora-i-dalje-tinjaju-21251> [pristup 17.06.2021.]
4. Dark tourism. URL: <https://www.dark-tourism.com/index.php> [pristup 17.06.2021.]

5. Dnevnik hr. URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ratni-turizam-u-vukovaru-obara-rekorde-posjetitelje-privlace-znamenitosti-dobra-hrana-ali-i-autenticne-ratne-lokacije---549279.html> [pristup 17.06.2021.]
6. DW. URL: <https://www.dw.com/hr/kako-je-auschwitz-postao-tvornica-smrti/a-53800957> [pristup 17.06.2021.]
7. DW. URL: <https://www.dw.com/hr/mitovi-o-%C4%8Dernobilu/a-57334628> [pristup 17.06.2021.]
8. Express. URL: <https://express.24sata.hr/life/zatajene-price-iz-alcatraza-koje-lede-krv-u-zilama-20651> [pristup 17.06.2021.]
9. History. URL: <https://www.history.com/topics/21st-century/9-11-attacks> [pristup 17.06.2021.]
10. HRT archive. URL: <https://archive.is/E0Xs#selection-95.0-95.348> [pristup 17.06.2021.]
11. Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15884> [pristup 17.06.2021.]
12. Hrvatska enciklopedija. URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49375> [pristup 17.06.2021.]
13. Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22573> [pristup 17.06.2021.]
14. Jewish Virtual Library. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/surviving-the-angel-of-death-a-review-of-surviving-the-angel-of-death-the-story-of-a-mengele-twin-in-auschwitz> [pristup 17.06.2021.]
15. Indeks. Hr. URL: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/75-je-godina-od-bacanja-atomskih-bombi-na-japanske-gradove-nezamislivi-uzas/2203053.aspx> [pristup 17.06.2021.]
16. Jutarnji list. URL: <https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/nepoznate-ispovijesti-zena-s-golog-otoka-nakon-ceremonije-sramocenja-malo-koja-je-rodila-15024468> [pristup 17.06.2021.]

17. Moje vrijeme. URL: <https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2020/05/zbog-vica-o-titu-nekadasnja-zrtva-nacistickog-logora-zeni-lebl-zavrsila-je-na-golom-otoku/> [pristup 17.06.2021.]
18. National Geographic. URL: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/hiroshima> [pristup 17.06.2021.]
19. Pun kufer. URL: <https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/zanimljivosti/mracni-turizam-jezive-atrakcije-diljem-svijeta-koje-lede-krv-u-zilama---632790.html> [pristup 17.06.2021.]
20. Putuj sigurno. URL: <https://putujsigurno.rs/magazin/mracni-turizam/> [pristup 17.06.2021.]
21. Slobodna Dalmacija. URL: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/zavrsena-obnova-vukovarskog-vodotornja-zbog-koronavirusa-vecerasnje-svecano-otvorenje-bez-prisutnosti-gradana-1054314> [pristup 17.06.2021.]
22. Stara povijest. URL: <https://www.starapovijest.eu/pompeji-grad-zaustavljen-u-vremenu-2/> [pristup 17.06.2021.]
23. TourismReview. URL: <https://www.tourism-review.com/best-dark-tourism-destinations-in-the-world-news10862> [pristup 17.06.2021.]
24. 24 sata. URL: <https://www.24sata.hr/tech/pompeji-lica-strave-koja-je-vulkan-zaledio-za-vjecnost-439830> [pristup 17.06.2021.]
25. 24 sata. URL: <https://www.24sata.hr/news/vidio-sam-rat-u-hrvatskoj-na-tv-u-i-dosao-braniti-tu-zemlju-548688> [pristup 17.06.2021.]

8. Prilozi

8.1. Popis slika

1. Slika 1: Prva putnička agencija Thomas Cook and Son
2. Slika 2: Groblje Pere Lachaise
3. Slika 3: Ulaz u Auschwitz I
4. Slika 4: Zidine logora
5. Slika 5: Natpis na zgradi u Auschwitzu
6. Slika 6: Steve Gaunt u svojoj kućici u Andrijaševcima
7. Slika 7: Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata
8. Slika 8: Spomen dom Ovčara
9. Slika 9: Spomen-mjesto ratna bolnica
10. Slika 10: Kolona sjećanja u Vukovaru
11. Slika 11: Otok Alcatraz
12. Slika 12: Frank Morris, Clarence Anglin i John Anglin
13. Slika 13: „Escape from Alcatraz“ triatlon
14. Slika 14: Petrova rupa na Golom otoku
15. Slika 15: Jedna od info tabli na zidinama Golog otoka
16. Slika 16: Jovanka Ženi Lebl
17. Slika 17: Most smrti
18. Slika 18: Novi sarkofag
19. Slika 19: Ruševine Pompeja
20. Slika 20: Pronađene mumije u Pompejima
21. Slika 21: Enola Gay i njena postava
22. Slika 22: Zvono mira
23. Slika 23: Kip Sadako Sasaki
24. Slika 24: „Blizanci“ nakon napada
25. Slika 25: Drvo preživjelih
26. Slika 26: Posljednji stup ispunjen porukama

8.2. Popis grafikona

1. Grafikon 1: Struktura ispitanika prema njihovoj dobnoj skupini
2. Grafikon 2: Struktura ispitanika prema njihovom spolu
3. Grafikon 3: Struktura ispitanika prema županiji u kojoj žive
4. Grafikon 4: Struktura ispitanika prema broju stanovnika u mjestu u kojem žive
5. Grafikon 5: Struktura ispitanika prema njihovom stupnju obrazovanja
6. Grafikon 6: Struktura ispitanika prema trenutnom statusu
7. Grafikon 7: Prikaz rezultata zainteresiranosti ispitanika za putovanja
8. Grafikon 8: Prikaz rezultata učestalosti putovanja ispitanika
9. Grafikon 9: Prikaz rezultata preferiranja načina putovanja ispitanika
10. Grafikon 10: Prikaz rezultata zanimljivosti destinacija ispitanika
11. Grafikon 11: Rezultati istraživanja ispitanika o privlačnosti odlaska u drugu zemlju
12. Grafikon 12: Rezultati ispitanika o poznavanju termina „mračni turizam“
13. Grafikon 13: Rezultati ispitanika o asocijacijama na pojam „mračni turizam“
14. Grafikon 14: Rezultati ispitanika zainteresiranosti za ovakvu vrstu putovanja
15. Grafikon 15: Rezultati ispitanika koju su od navedenih destinacija već posjetili
16. Grafikon 16: Rezultati ispitanika koju bi od navedenih destinacija željeli posjetiti
17. Grafikon 17: Rezultati ispitanika o razlogu posjete ovakvih destinacija
18. Grafikon 18: Rezultati ispitanika o privlačnosti turista za ovakvu vrstu turizma
19. Grafikon 19: Rezultati ispitanika o buđenju negativnih emocija kod turista za ovakvu vrstu turizma
20. Grafikon 20: Rezultati ispitanika na pitanje smatraju li da ova vrsta turizma pomaže u boljem upoznavanju povijesti
21. Grafikon 21: Rezultati ispitanika o primjerenosti posjećivanja mjesta na kojima su počinjeni zločini
22. Grafikon 22: Rezultati ispitanika o mišljenju kako ova vrsta putovanja iskazuje nepoštivanje prema žrtvama tih mjesta
23. Grafikon 23: Rezultati ispitanika o posjećenosti sedam poznatih lokaliteta u Vukovaru
24. Grafikon 24: Rezultati ispitanika o zadovoljstvu sa ponudom ovih lokaliteta
25. Grafikon 25: Rezultati ispitanika o mogućem proširenju ponuda ovih lokaliteta
26. Grafikon 26: Rezultati ispitanika o mogućim inovacijama lokaliteta u Vukovaru